

Puuetega inimeste töötamist toetavad meetmed

Kvalitatiivuuringu 1. ja 2. etapi tulemuste kokkuvõte

Uuringu läbiviija:

GfK Custom Research Baltic Eesti filiaal

Aprill – September 2008

SISUKORD

KOKKUVÕTE.....	4
1. etapp.....	4
2. etapp.....	5
1 UURINGU EESMÄRK JA METOODIKA.....	7
1.1 Uuringu taust ja eesmärk	7
1.2 Uuringu metoodika ja läbiviimine	8
1.3 Uuringu sihtrühm ja valim.....	8
1.4 Delikaatsete isikuandmete kasutamine ja küsitlustöö	10
2 UURINGU TULEMUSED.....	12
2.1 Töötamise peamised motivaatorid ja barjäärid.....	12
2.1.1 Puuetega noorte peamised motivaatorid ja barjäärid hariduse omandamisel ja õpingute jätkamisel	15
2.1.2 Motiveeriv täiendõpe, kõrgharidus.....	15
2.1.3 Sarnase puudega inimese töötamine samas ettevõttes	17
2.1.4 FIE-na töötamine	17
2.1.5 Ideaalne töökoht.....	18
2.2 Toetustest ilmajäämise muut.....	18
2.3 Puuetega inimestele pakutavad töötamist toetavad meetmed	19
2.3.1 Puudega tööealise inimese toetus	20
2.3.2 Töövõimetuspension	21
2.3.3 Rehabilitatsiooniteenused.....	22
2.3.4 Tasuta abivahendid.....	23
2.3.5 Isikliku abistaja teenus	24
2.3.6 Tugiisikuteenus	24
2.3.7 Transporditeenused puuetega inimestele	25
2.3.8 Sotsiaalnõustamine	26
2.3.9 Töötamistoetus puudega inimesele	26
2.3.10 Täiendkoolitustoetus.....	27
2.3.11 Taastusravi	27
2.3.12 Tööturuameti teenused.....	28
2.3.13 Muud meetmed	29

2.3.14	Soodustused ja eritingimused töötavatele puuetega inimestele	30
2.4	Erinevused vastajagruppide lõikes.....	31
2.4.1	Vastajate abivajadus erinevate puudeliikide puhul.....	31
2.4.2	Piirkondlikud erinevused.....	33
2.4.3	Vastajate abivajaduse erinevused vanusegruppide lõikes	34
2.4.4	Eesti- ja venekeelsed vastajad.....	35
2.4.5	Erinevused meeste ja naiste vahel	36
2.4.6	Puude tekke ajast tingitud erinevused.....	37
2.5	Kellelt millist abi enim oodatakse?	37
2.6	Tähelepanekud seoses sarnaste probleemidega tutvavatega.....	39
2.7	Puuetega inimeste organisatsioonide roll	39
2.8	Ettepanekuid lisameetmete osas	39
3	LISA: Töötamist toetavate meetmete kirjeldus.....	41

KOKKUVÕTE

Käesoleva uuringu peaesmärgiks oli selgitada Eesti puuetega tööealiste inimeste probleematikat seoses tööle saamise ja töötamisega. Oluline rõhuasetus oli seatud 2008. aastal Eestis olemasolevate töötamist toetavate meetmete kättesaadavuse ja efektiivsuse hindamisele.

Uuringu sihtrühma moodustasid puudeastet omavad Eesti elanikud vanuses 16-64 aastat.

Uuringu 1. etapis küsitleti süvaintervjuu vormis 40 liikumis-, kuulmis-, nägemis- ja kõnepuudega inimest. Uuringu 2. etapis tehti süvaintervjuud 15 psüühilise erivajadusega inimest: siin olid kaasatud depressiooni, skisofreenia, bipolaarse häire ja ärevushäirega inimesed, samuti ajutraumast põhjustatud mäluhäirete ning vaimse puudega inimesed.

Mõlema etapiga kaasati seega kokku 55 vastajat erinevatest Eesti piirkondadest.

1. etapp

- **Füüsiliste puuetega inimesed** on motiveeritud töötama, sageli nende endi hinnangul enamgi kui puudeta inimesed. Puuetega inimesi motiveerib lisaks rahale vajadus end täisväärtuslikuna tunda, teiste inimeste seas viibida ja midagi kasulikku teha;
- Mõistagi esineb tööturule pääsemisel üksjagu barjääre. Osa neist on tehnilist laadi (liikumisvõimalused), teised on seotud inimese tervisega (kellel on tervis kehvem, seavad selle stabiliseerumise prioriteediks), kolmandad on seotud puudulike kutseoskuste ja keskmisest madalama haridustasemega. Kõik need võivad omakorda aidata kaasa madala enesehinnangu ja passiivsuse tekkimisele.
- Täiendkoolitusi toimub pidevalt nii puudeliitude kaudu kui muid kanaleid pidi ja teisalt Tööturuamet vahendab saadaolevaid tööpakkumisi, kuid teistest keerulisemas olukorras olevad puudega inimesed, kellel on raskema tervisliku seisundi tõttu või muudel põhjustel tööle mineku ees seisvad barjäärid raskemini ületatavad, vajaksid nähtavamalt seost nende mõlema vahel. Nad sooviks näha, et täiendkoolituse läbimine mõnes mõttes garanteeriks neile töövõimaluse.
- Enamiku hinnangul võiks tööandjatele selgemalt teadvustada puudeliste tööjõu suuresti kasutamata potentsiaali;
- Ühiskondlik aktiivsus on puuetega inimestel väga erinev. Puudeliitude nn. aktivistid, keda antud uuringus oli palju esindatud, on positiivseks eeskujuks näidates, et koos puudega on võimalik rahuldustpakkuvat elu elada.
- Toimetuleku võti on enamasti inimeste haridustaseme ja kutseoskuste olemasolus, vastavad võimalused on viimase kümne aastaga tublisti paranenud.
- Töötamise motivaatorid pole otseselt seotud piirkondadega. Barjääride puhul aga on kaudne seos olemas – kaugemates paikades on üldine tööpuudus suurem ja sealt tulenevalt on puudega inimestel keerulisem tööturu võimaluste eripäradele vastavalt oma elukohta muuta.

Tänaste meetmete osas võib väita järgmist:

- Palju kurdetakse infopuuduse üle. Info on puudega inimese jaoks struktureerimata ja laiali pillutatud. Passiivsemal, kehvema tervisega ja vähem liikumapääseval osal puudelistest ei ole seetõttu võimalustest tervikpilti;
- Väga tänuväärset rolli puuetega inimeste jaoks mängivad kõikvõimalikud puuetega inimeste organisatsioonid. Need on muuhulgas peamiseks infoallikaks, mis puudutab erinevaid riigipoolseid toetusmeetmeid;
- Kõige enam kritiseeritakse rehabilitatsioonisüsteemi. Rehabilitatsiooniplaani tegemine on asjaajamise mõttes inimese jaoks tüütu kadalipp. Teisalt, ettenähtud niigi nappidest summadest saab inimene vaid osa kasutada tegelike ravi- ja turgutusmeetmete saamisele. Vastajad sooviksid nende vahendite jagunemise üle suuremat otsustusõigust. Ei olda rahul, et fikseeritud osa summadest on ette nähtud sageli vähem olulisena tunduvatele psühholoogilistele jm nõustamisteenustele.
- Töötud puudega inimesed, kes on hetkel niiöelda barjääride taha jäänud, vajaksid Tööturuameti meetmestikus loetletud selliste võimaluste, nagu tööharrutus, tööpraktika ja tugisikuga töötamine, realiseerumist. Antud meetmed jäävad Tööturuameti tuntuima ent loomult passiivse töövahenduse teenuse varju nii, et nende kasutamist ei oska enamasti ka aktiivsemad ja laiema tutvusringkonnaga vastajad oma tuttavate näitel meenutada. Vastavaid teenuseid vajava sihtrühma eripäraks aga on passiivsus, mis seisneb sageli sisemises ebakindluses ja tähendab, et nad ei pruugi ise neid teenuseid nõudma minna. Seega tuleks antud meetmeid võimalusel abivajajatele praegusest aktiivsemalt pakkuda.
- Kõige õlitatumalt töötavad niiöelda automaatselt laekuvad toetused nagu töövõimetuspension ja puudetoetus.
- Võrreldes Eesti erinevaid piirkondi, on transportteenused puuetega inimestele, Tööturuameti teenused, nagu ka muud vastavalt vajadustele omavalitsustelt taotletavad kompensatsioonid, on oma kättesaadavuselt väga erinevas arengustaadiumis. Kõige parem on olukord suuremates linnades ja kõige mahajäänud väiksemates asulates.

2. etapp

- Tänaasel päeval on **psüühiliste erivajadustega inimeste** informeerituse tase nendele suunatud töötamist toetavate meetmete kohta lünklik. Kuna psüühiliste ja vaimsete puuetega inimeste seas on interneti kasutamine ja liikmelisus puuetega inimeste organisatsioonides madalam, võrreldes füüsiliste puuetega inimestega, siis tuli mitmelt vastajalt ettepanek hakata regulaarselt posti teel uuritava sihtrühma esindajatele saatma infomaterjale, mis oleksid selged ja ülevaatlikud ning annaks infot selle kohta, millisest abi neil on õigus saada ning mis on vastavas valdkonnas viimasel ajal muutunud.
- Töötamine on sihtrühmas seotud erinevate raskustega. Psüühiliste erivajaduste puhul on märksõnaks inimeste tervisliku seisukorra ebastabiilsus. Siit tulenevalt vajavad sellise puudega inimesed osalise koormusega töid ning paindlikke lahendusi. Töötamise vastu tulevikus on neil küll huvi, ent esmalt peetakse tähtsaks tervisega seotud probleemide lahendamist.
- Täiendkoolituste ja hariduse jätkamise osas on olukord mitmetahuline, ent ettenähtud võimaluste kasutamine on üldjuhul seotud info- või huvipuudusega või erinevate muude barjääridega. Inimesed on pigem enda täiendamisest huvitatud, ent pole reeglina valmis

sellega seonduvaks asjaajamiseks olulisi jõupingutusi tegema. Samuti ei teata sellega seonduvalt täpselt oma õiguste ulatust. Paaril korral mainiti surnud ringina näivat olukorda, kus koolitust on õigus saada töötaval inimesed, töö saamiseks on aga vaja kõigepealt oskusi.

- Antud sihtrühma inimesed, kes osalesid uuringus, ei näe Tööturuameti teenustes enda jaoks enamasti võimalust. Praktikas ei olnud ükski neist, kellel kunagi sellega isiklikud kokkupuuted olid, sealt oma vajadustele vastavat tööd leidnud - kas seetõttu, et neile sobivana näivat tööd seal ei pakutud või käisid nad seal pigem formaalsuste tõttu.
- Käesoleva uuringu 2. etapis hõlmatud psüühiliste erivajadustega inimeste olukord sõltub eelkõige nende tervisliku seisundi tõsidusest, täpsemast probleemist (kas psüühiline haigus, vaimne puue või ajutrauma), aga ka elukoha piirkonnast.

1 UURINGU EESMÄRK JA METOODIKA

Käesoleva kvalitatiivuuringu „Puuetega inimeste töötamist toetavad meetmed” viis Euroopa Sotsiaalfondi programmi „Töölesaamist toetavad hoolekandemeetmed 2007-2009” raames läbi uuringufirma GfK Custom Research Baltic Eesti filiaal Sotsiaalministeeriumi tellimisel.

Meetmeteks nimetatakse käesolevas uuringus kõiki tööhõivet toetavaid hüvitisi, toetuseid ja teenuseid, mida pakuvad kas riik, kohalik omavalitsus (KOV) või organisatsioonid.

1.1 Uuringu taust ja eesmärk

Sotsiaalministeeriumi poolt aastatel 2005-2006 läbi viidud Puuetega inimeste vajaduste ja toimetuleku uuringu (PIU 2006) andmetel töötas tööealistest puuetega inimestest vaid umbes viiendik. Objektivseteks ja struktuurseteks teguriteks seejuures olid sobivate töökohtade ja/või transpordivõimaluste puudumine, tasemehariduse ja täiendõppe võimaluste piiratus, töötamist toetavate teenuste ebapiisav kättesaadavus või vajadustele mittevastavus, töökogemuste vähesus või nende puudumine, tööandjate vähene huvi puuetega inimeste tööle võtmiseks ning paindlike töövormide vähesus. Lisaks selgus 2006. a uuringust, et puuetega inimeste töötamisele seadsid piiranguid või takistusi ka subjektiivsed hoiakulis-käitumuslikud barjäärid, kokkuvõttes oli mittetöötavate puuetega inimeste motivatsioon ja valmidus töö leidmiseks ning tööleasumiseks suhteliselt madal.

Seetõttu seadis Sotsiaalministeerium 2008. aastal läbiviidavas Puuetega inimeste töötamist toetavate meetmete uuringus eesmärgiks uurida detailsemalt põhjuseid nende probleemide taga, et kavandada tegevusi, kuidas võimaldada senisest enam puuetega inimeste sisenemist tööturule – kuidas tõsta puuetega inimeste motivatsiooni töötada ning kuidas täiustada selleks loodud meetmeid, kaaludes vajadusel ka lisameetmete loomist.

Kuna puuetega inimeste tööhõivet toetavad meetmed hõlmavad nii riiklikult rahastatavaid ja osutatavaid teenuseid kui ka mitteriiklike teenusepakkujate (MTÜd, kohalikud omavalitsused jt) poolt pakutavaid teenuseid, siis oli üheks küsimuseks käesolevas uuringus, kas ja kuidas ning mille poolest erinevad riiklike ja mitteriiklike teenusepakkujate poolt pakutavad teenused.

Olulise teemana tööhõive kõrval käsitles uuring tööealiste puuetega inimeste, eriti noorte haridust puudutavaid võimalusi, uurides nii põhi-, kesk- ja kõrghariduse omandamisega seonduvaid, aga ka täiend- ja ümberõppe vajadusi, kui töötamine peaks selle eeltingimuseks seadma.

Täpsemalt oli eesmärgiks hankida teavet järgmiste küsimuste kohta:

- tööealiste puuetega inimeste ühiskondlik aktiivsus; nende huvi töötamis/õppimise vastu ning senised kogemused;
- peamised töötamist/õppimist takistavad piirangud, s.h motivatsioonipuudus ja mis on selle põhjuseks;
- millist tuge vajatakse töötamisel/õppimisel erinevatelt osapooltelt (riik, KOV-id, sugulased, lähedased);

- töötamist toetavate meetmete senine kasutamiskogemus, teadlikkus nendest meetmetest;
- vajakajäämised praeguste puuetega inimeste töötamist toetavate meetmete osas;
- ettepanekud uute võimaluste loomiseks tööealiste puuetega inimeste senisest aktiivsemaks kaasamiseks tööturule.

1.2 Uuringu metoodika ja läbiviimine

Uuringumetoodikaks olid kvalitatiivsed süvaintervjuud. Mõlema etapi uuringumaterjalid koosnesid pool-struktureeritud intervjuu küsimustikust süvaintervjuude läbiviimiseks, valimikirjeldusest, intervjuerija juhendist ja uuritavate meetmete kirjeldusest abimaterjalina (vt kokkuvõtte Lisa) ning vastajate nõusolekuavaldusest.

Uuringumaterjalid valmistas Sotsiaalministeeriumi sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakonna nõuniku Tiina Linno eestvedamisel ette ekspertrühm, kuhu kuulusid Helmi Tampere, Riina Riisalo, Piia Tammpuu ja Mari Kreitzberg Sotsiaalministeeriumist, Anu Kippar Tööturuameti Tallinna ja Harjumaa osakonnast ja Külli Mäe Tallinna Vaimse Tervise keskusest. Materjalide venekeelsel toimetamisel olid abiks Jelena Rõbakova ja Jana Bruns.

Uuringu 1. etapi küsitlustöö toimus ajavahemikus 22. aprill – 25. juuni 2008, mil viidi läbi 40 pool-struktureeritud süvaintervjuud (kestusega kuni 2 tundi) puuetega inimesega üle Eesti.

Moderaatoriteks olid GfK Custom Research Baltic Eesti divisjoni juht Mauri Sööt ja uuringujuht Jana Bruns. Vastajate värbamise koordinaatoriks oli küsitlusosakonna juht Janika Tammik.

Uuringu 2. etapi küsitlustöö toimus ajavahemikus 28. august – 22. september 2008, mil viidi läbi 15 pool-struktureeritud süvaintervjuud (kestusega ca 1,5 tundi) psüühiliste erivajaduste ja vaimse puudega inimestega üle Eesti.

Moderaatoriteks olid Mauri Sööt ja Jana Bruns ning lisaks lepinguliste moderaatoritena Mari-Liis Toming ja Andrei Gužov. Vastajate värbamise koordinaatoriks oli küsitlusosakonna juht Janika Tammik.

Käesoleva kokkuvõtte aluseks olevad uuringuaruanded koostas Mauri Sööt, kokkuvõtva teksti lühendas ja toimetas Tiina Linno.

1.3 Uuringu sihtrühm ja valim

Füüsiliste puuetega inimesed

1. etapi vastajate valiku puhul arvestati erinevaid kogemusi vastavalt puudeliigile, vastaja emakeelele, eelnevale töö- ja meetmete kasutamise kogemusele ning motivatsioonile töötada.

Antud uuringu 1. etapiga hõlmatavad puudeliigid on järgmised:

1. Liikumispuue (käed, jalad, mootorika, muu piiraja)

2. Keele- või kõnepuue
3. Nägemispuue
4. Kuulmispuue

Tööealised puuetega inimesed on käesoleva uuringu raames jagatud nelja vanusrühma: 16-24, 25-34, 35-54, 55-64 - ning nende valikul arvestati printsüüpi, et vastajaid oleks võimalikult erinevatest Eesti piirkondadest. Venekeelsete vastajate osakaaluks planeeriti kuni 25% vastajatest.

Eesti füüsiliste puuetega inimeste organisatsioonid olid lahkesti valmis koostööks, et uuringusse vastajaid leida. Uuringu valim koostati suuremas osas järgmiste puuetega inimeste organisatsioonide kaasabil: Eesti Liikumispuuetega Inimeste Liit; Eesti Pimedate Liit; Eesti Vaegkuuljate Liit; Eesti Kurtide Liit; Eesti Kogelejate Ühing. Ainsa erandina ei õnnestunud etteantud küsitlusperioodi jooksul saada intervjuuks kokkulepet ühegi vastajaga Eesti Afaasialiidu kaudu. Peamiseks põhjuseks oli oluliselt raskendatud suhtlemine vastava diagnoosiga inimestega.

Koostöövalmid olid ka puuetega inimesed ise, eelkõige soovist, et puuetega inimeste tänases olukorras riigi meetmetena reaalselt midagi paremuse suunas muutuks. Ligi veerand vastajatest leiti nn lumepallimeetodit kasutades, st. uuringus osalenud inimeste kaudu saadi juurde valimis ette nähtud tunnustega vastajate kontakte. Selle tingis asjaolu, et küsitlustöö perioodi vältel ei õnnestunud puuetega inimeste organisatsioonidelt piisaval hulgal sobilikke täiendavaid kontakte saada ning et sel viisil jõuti oluliselt sagedamini ka nende organisatsioonidega aktiivselt mitteseotud inimesteni.

Lähtuvalt asjaolust, et valimi koostamisel kutsuti appi puuetega inimeste organisatsioone, kujunes antud etapis ka suureks nn aktivistide osakaal – need on puuetega inimesed, kes on ise otseselt seotud puuetega inimeste organisatsioonidega või puuetega inimestele suunatud ettevõtmiste juhtimise-koordineerimisega. Seetõttu võivad 1. etapi tulemused olla tegelikkusega võrreldes positiivsemad.

Psüühiliste erivajadustega inimesed

2. etapi vastajate valiku puhul arvestati erinevaid kogemusi vastavalt puudeliigile, vastaja emakeelele, eelnevale töö- ja meetmete kasutamise kogemusele ning motivatsioonile töötada.

Antud uuringu 2. etapiga hõlmataavad puudeliigid on järgmised:

5. Psüühikahäired (sh. depressioon, skisofreenia, bipolaarne häire, ärevushäire)
6. Ajutrauma (ja sellest tulenevad mäluhäired)
7. Vaimne puue (vaimne alaareng)

Tööealised puuetega inimesed on käesoleva uuringu raames jagatud nelja vanusrühma: 16-24, 25-34, 35-54, 55-64 - ning nende valikul arvestati printsüüpi, et vastajaid oleks võimalikult erinevatest Eesti piirkondadest. Venekeelsete vastajate osakaaluks planeeriti sarnaselt 1. etapiga kuni 25% vastajatest.

Uuringu valim koostati Tallinna Vaimse Tervise keskuse kaasabil nendega seotud kogemusnõustajate võrgustiku kaudu saadud kontaktisikute kaasabil. Kõik uuringu esmasteks kontaktisikuteks olnud kogemusnõustajate võrgustike esindajad olid lahkesti valmis koostööks, et uuringusse vastajaid leida.

Koostöövalmid olid ka puuetega inimesed ise, lootuses et ehk see aitab kaasa riiklike meetmete positiivsele arengule nende suhtes. Samuti said vastajad intervjuu käigus mitmel juhul ise uut infot olemasolevate meetmete osas.

Mõlema etapi intervjuud toimusid vastajate poolt eelistatud kohtades - kas vastaja kodus, uuringufirma GfK ruumides, neutraalses kohvikus, hooldekodus, rehabilitatsiooni- või päevakeskustes, üksikutel juhtudel ka töökohas või mõnes muus paigas.

1.4 Delikaatsete isikuandmete kasutamine ja küsitlustöö

Vastavalt Andmekaitseinspektsiooni nõudele küsiti kõigilt vastajatelt nõusolek uuringus osalemiseks ning delikaatsete isikuandmete (isiku nimi, kontakttelefon, aadress või e-mail koos puudeliigiga) edastamiseks uuringufirmale süvaintervjuude aja ja koha kokkuleppimiseks. Selleks saadeti puuetega inimeste organisatsioonide poolt igale vastajale enne süvaintervjuu läbiviimist nõusolekukirjad, milles neid informeeriti uuringu eesmärkidest ja sellest, et iga inimese vastused jäävad anonüümseteks, samuti asjaolust, et andmete kogumise ning edasise analüüsi võimaldamiseks salvestatakse intervjuu diktofonile.

1. etapi pool-struktureeritud küsimused mahtusid ära ette nähtud 2-tunnisesse intervjuukavasse, mis ei olnud vastajate jaoks liiga pikk. Üksikud intervjuud ületasid selle aja, kuid peamiselt seetõttu, et vastajad ise soovisid oma elust või probleemidest moderaatoriga pikemalt vestelda, mida neile ka võimaldati.

Kui fookusgruppide meetodi puhul kipuvad just venekeelsed fookusgrupid minema üle ette nähtud aja, siis käesoleva uuringu süvaintervjuude puhul oli vastupidi – pikemaks kujunesid eelkõige eestikeelsed intervjuud.

Kui intervjuu viidi läbi kodus ja seal viibis samal ajal ka teisi pereliikmeid või tuttavaid, siis enamasti ei viibinud nad intervjuu ajal samas ruumis. 4-5 intervjuu puhul viibis küll keegi intervjuueeritava läheduses, kuid see ei tundunud vastajaid segavat: mitmelgi puhul andsid just need vastajad kriitilisemaid vastuseid.

Lisaks kasutati kolme intervjuu puhul viipekeele tõlke ning see süsteem töötas hästi. Viipekeele tõlgid telliti Eesti Kurtide Liidust. Tõlgid andsid moderaatorile ka muud vajalikku taustainfot nii viipekeele kui ka nende inimeste puude ja eluolu spetsiifika kohta, kes viipekeeles suhtlevad.

Käesoleva uuringu valimisse sattunud puuetega inimesed, sh liikumispuudega inimesed tundusid olevat ka üllatavalt liikuvad, nii mõnigi kord tuli muuta intervjuuks varem kokku lepitud aega, sest vastajal oli kiire või pidi kuhugi ära sõitma.

Teemade osas kujunes erinevate meetmete detailne ette lugemine üsna aeganõudvaks. Samuti oleks väljend „paindlik töökoht” vajanud vastaja jaoks paremini mõistetavat selgitust.

Kokkuvõtvalt võib tõdeda, et tegemist oli ka uuringu läbiviijate jaoks avardava kogemusega. Puuetega inimeste seas on erinevalt levinud eelarvamustest väga palju positiivse

ellusuhtumisega inimesi, kes oskavad elust rõõmu tunda vaatamata oma puudele ja kes võivad seetõttu olla eeskujuks paljudele teistele, sh sellistele inimestele, kellel puuet ei ole.

2. etapi pool-struktureeritud küsimused mahtusid enamikul juhtudest ära ette nähtud 1,5-tunnisesse intervjuukavasse, mis ei osutunud vastajate jaoks liiga pikaks. Osad intervjuudest ületasid selle aja peamiselt seetõttu, et vastajad ise soovisid oma elust või probleemidest moderaatoriga pikemalt vestelda, mida neile ka võimaldati. Oli ka intervjuusid, mis vastaja napi teadlikkuse, puudest tuleneva keerulise tervisliku olukorra või nende koosmõju tõttu lühemateks osutusid.

Mõlemas etapis koostati salvestatud intervjuude kohta anonüümsete värbamistunnustega (vastaja puude liik, vanusevahemik, sugu, emakeel) eestikeelsed täistranskriptsioonid. Infost kokkuvõtte tegemiseks kasutati kvalitatiivset tekstianalüüsi, mille põhjal valmisid mõlema etapi uuringuaruanded.

2 UURINGU TULEMUSED

Järgnevas kirjelduses on uuringu mõlema etapi tulemused esitatud koos, sama peatüki all, viitega erinevatele etappidele (st. ka sihtrühmadele). Kuigi enamik vastajatele esitatud küsimustest mõlemas etapis kattus, oli lisaks erinevale kestusele väikesi erinevusi ka 1. ja 2. etapi intervjuude küsimuste arvus ja sisus. Sel põhjusel on paari peatüki all toodud vaid ühe etapi tulemused.

2.1 Töötamise peamised motivaatorid ja barjäärid

1. etapp

Suur osa uuringus osalenud **füüsiliste puuetega** inimesi töötas või oli töötanud ühel või teisel moel. Mitmed inimesed olid otseselt või kaudselt seotud puuetega inimeste organisatsioonide töö või tegevusega ning nendel juhtudel on inimesed oma tööga tõeliselt rahul. Neid inimesi ei motiveerinud niivõrd töö eest teenitav palk, mis on suhteliselt napp, **kuivõrd** töö sisu, suhtlusringkond ja võimalus midagi tõeliselt kasulikku teha.

Teine osa inimesi töötas mingil konkreetsetel erialal, mida antud puue võimaldab. Sellistel juhtudel varieeruvad peamised motivaatorid sagedamini ja hõlmavad tihedamini ka töötasu.

- Lihttöö puhul oli tõesti peamine motivatsioon teenitav palk; tõsi, puuetega inimeste poolt teenitavad töötasud on pahatihti väga madalad.
- Palgale lisandus tihti soov end vajalikuna tunda, inimeste keskel olla, aga ka liikuda.
- Lisaks mainiti üksikutel juhtudel muid hüvesid nagu vaade aknast, tegevusvabadus jne.

Positiivse erijuhtumina võib mainida näiteks pimemassööre, kelle töö ei pruugi küll olla seotud puudeliitude organisatoorse tööga, kuid kes ometi on edukalt kasutanud vastava Pimemassööride Ühingu poolt loodud häid võimalusi uue ameti omandamiseks ja enese pidevaks täiendamiseks.

Mittetöötavaid puuetega inimesi sattus antud uuringusse veidi vähem. Nende inimeste puhul oli tegu sagedamini tõsisemate haiguste ja sageli kombineeritud puuetega. Pahatihti ei ela nad Tallinnas, nad pole niivõrd aktiivsed üleüldiselt, isegi kui kuuluvad mõnda puuetega inimeste organisatsiooni. Lähtuvalt selliste vastajate eest iseloomustas nende elu ka tõsiasi, et nende noorusajal ei olnud puuetega inimeste hariduse ja toimetuleku süsteem võrreldav praegusega.

Kokkuvõtvalt jäi silma, et mitmed puudega inimestest olid tegelikult agarad töötama, mõni isegi samaväärselt terve inimesega ja rohkemgi veel - üks vastaja mainis, et ta töötaks ka üle 8 tunni. Üks noor 30ndates liikumispuudega aktivist Viljandist aga samas ei tahtnud täisajaga tööd, sest see segaks tal sportimist – ta eelistaks projektipõhist tööd, kus saab ise oma aega määrata. Märksõnadeks olid paindlik tööaeg, ühe vastaja hinnangul ka hea kollektiiv, et inimene ei kapselduks.

Teiseks jäi silma see, et vastavalt puudeliigile sooviti ka sobivat tööd. See, kellel on liikumispuue, sooviks tööd, mis eeldab vähe käimist või üldse mitte käimist; kel on kuulmis- või kõnelemispuue, sooviks tööd, mis eeldaks vähe suhtlemist inimestega.

Mitme intervjuust jäi kõlama hirm kaotada tööle minnes oma toetused, millest kajab läbi ebakindlus tuleviku ees (vt ptk 2.2). Seega on vaja puudega inimesi paremini informeerida, et ise tööl käimine tagab parema sissetuleku kui üksnes riigitoetuse saamine.

Tööleidmise barjäärid võib jagada sisesteks (inimesest tulenevad) ja välisteks (keskkonnast tulenevad).

Peamisteks inimesest endast tulenevateks barjäärideks tööle minekul on:

- Inimese tervislik seisukord ei võimalda paljusid (enamikke) teadaolevaid töid teha. Soovitakse esmalt tervis enam-vähem stabiilseks saada, siis ollakse alles valmis edasi mõtlema töövõimalustele.
- Puudele lisanduv eriala puudumine on inimese teinud suhteliselt passiivseks ja äraootavaks. Ollakse küll huvitatud pakkumistest, ent ise aktiivselt tööd ei otsita. Mitmed on end küll Tööturuametis arvele võtnud, ent pakkumiste mittelaekumist võrdsustataksegi pahatihti negatiivse vastusena, millest omakorda järeldatakse võimaluste puudumist.
- Alaväärsustundest tulenev julguse ja pealehakkamise puudumine. Paljud puudega inimesed on kogenud mõnitamist, mis nõrgema iseloomu puhul pärsib inimese pealehakkamist. Samuti mõjub enesekindlusele pärssivalt eitavate vastuste saamine kandideerimistel. Vastupidi, kindlust annaks kui oleks teada, et samasse kohta on õnnestunud tööle saada teistel sarnaste puuetega inimestel.

Peamisteks ümbritsevast keskkonnast tulenevateks barjäärideks tööle minekul on:

- Tööandjate eeldatavad eelarvamused ja huvipuudus
- Inimese puude ja „kohandamata” keskkonna negatiivsest koosmõjust tulenevad tehnilised barjäärid
  - Eriti liikumispuudega inimesel võib tööl käimine mitte ära tasuda – töölt saadav võimalik tulu ei pruugi sageli ületada transpordile vajaminevaid kulutusi.
  - Lisaks invatranspordile vajavad liikumispuudega inimesed logistilist lahendust ka kodust transpordivahendini, sealt töökohale, ning siis omakorda tagasi jõudmiseks.
- Kaudseks barjäärriks võib pidada puudelise nõrgemast tervisest tulenevat vajadust paindlikuma tööaja järgi, mis võib minna vastuollu tööandja taotlusega tulemuslikkuse osas või siis tekitada tööandjale lisanduvaid ebamugavusi.
- Tööpuudus
  - Laiemalt: tööpuudus üleüldiselt,
  - Kitsamalt - sobiva ja väärilise töö puudus või teadmatus vastavate võimaluste osas.
- Hirm toetusi kaotada (vt ptk 2.2.)

Sarnaselt füüsiliste puuetega inimestele oli nii **psüühiliste erivajaduste** kui **vaimupuuetega inimeste** puhul töötamisvalmidus kõige ühesemalt sõltuvuses inimese üldisest tervislikust

seisundist. Mida tervemalt inimene end tunneb, seda tõenäolisemalt ta töötab või on selleks valmis.

- Hästi taastunud inimestel on suurema tõenäosusega töökoht või tööga võrreldav rakendus;
- Nõrgema tervisliku seisundiga inimesed ootavad esmalt taastumist kui hakkavad üldse mõtlema võimalikele sammudele seoses tööleminekuiga.

Psüühiliste häiretega inimeste puhul kerkib probleemina esile nende suurem tervislik ebastabiilsus ajas, mis võib segada neid nt pikaajaliste tööülesannete puhul. Kuigi psüühikahäire algpõhjusteks peetakse enamiku vastajate poolt eelkõige geneetilist soodumust, siis põhjusena soodumuse edasiarenemisel haiguseks nähakse pahatihti töötamise või õppimisega kaasnevat liigset koormust. Sellest tulenevalt pelgas enamik küsitatud psüühiliste häiretega inimesi täistööaega - nad teavad oma kogemusest, et varem või hiljem viib see neid taas rivist välja.

Tööpuuduse kui vastajaid ennast puudutava sotsiaalse nähtuse üle kurdeti otseselt vähe. Pigem oli mitme vastaja hinnangul keeruline leida omale sobivat tööd. Sobivaks tööks loeti sageli ükskõik millist tööd, millega inimene oma tervislikku seisundit arvestades hakkama võiks saada, sealhulgas on oluliseks eeldusteks osaline koormus ja ajaline paindlikkus (nt. võimalus olla haigusperioodidel rivist väljas).

Peamised töötamise motivaatorid olid:

- soov ennast täisväärtusliku ühiskonna liikmena tunda ja teiste inimestega suhelda;
- vajadus töövõimetus pensionile lisa teenida.

Psüühiliste erivajadustega inimeste eripärana just peale haiguse ilmnemist võib täheldada ühe töökoha pidamise perioodi keskmiselt suhteliselt lühikest kestvust. Töölt ollakse sunnitud lahkuma haiguse ägenemise tõttu, konfliktide tõttu või ka muudel põhjustel.

Peamisteks barjäärideks tööle minekul olid:

- raskused osaaajaga töö leidmisel;
- tööandjad eelistavad palgata psüühiliselt terveid inimesi, kelle peale saab tõenäolisemalt kindel olla;
- inimese kartus, et nende enda nii vaimne kui ka füüsiline tervis ei pea koormusele vastu (mitmetel psüühiliste erivajadustega inimestel esineb paralleelselt ka füüsilisi tervisehäireid);
- madal usk enda edukasse toimetulekusse tööülesannetega;
- järjekindluse ja energia puudumine tööotsimisega seonduva asjaajamise suhtes;
- väärilise tasu saamise väikesed väljavaated.

Kuigi nõudlikkust töötasu osas mainiti vähestel juhtudel, siis need 2 vastajat 15-st, kes olid töölemineku mõttetusel teistest selgemini veendunud, olid sellele seisukohale jõudnud peamiselt majanduslikest kaalutlustest lähtuvalt.

Mõnevõrra üllatuslikuks osutus uuringus osalenud psüühiliste erivajadustega inimeste poolt oma erivajaduse varjamine tööandja eest. Tõenäoliselt põhjusega eeldatakse, et vastasel juhul on tööle saamine soovitud kohta raskendatud või välistatud. Samal ajal mõistetakse ka tööandjat, kelle jaoks on oluline kindel teadmine, et töö saab tehtud.

2.1.1 Puuetega noorte peamised motivaatorid ja barjäärid hariduse omandamisel ja õpingute jätkamisel

1. etapp

Vastajate arvates on haridus võti edasiseks toimetulekuks. Seetõttu on selge, et puuetega inimeste kutsehariduse jätkuv soodustamine on vajalik ning tõenäoliselt tuleb reeglina läheneda juhtumipõhiselt - arvestades nii inimese huvisid, võimeid kui ka tõenäosust vastaval erialal oma puudega tööd leida ja tööga edukalt toime tulla.

Enamikul noortel puudega inimestel oli õppimise soov ühes või teises vormis olemas. Enda harimise ambitsiooni ulatus sõltus paljuski senisest elu- ja haridusteest.

Koolide valiku puhul tulevad mängu puudest tulenevad tehnilised piirangud (liikumisvõimalused), kurtidel vajadus viipekeeletõlkide järgi, jne.

Need, kellel on õpingud ajutiselt katkenud mingi kolmanda teguri mõjul, nagu näiteks lapse sünni või pikk viipekeeletõlgi järjekord, soovivad üldjuhul haridustee lõpule viia.

Samas räägivad keskealised inimesed uue hariduse omandamisest vähem - kui, siis unistades või pigem täiendkursuste formaati eelistades.

2.1.2 Motiveeriv täiendõpe, kõrgharidus

1. etapp

Füüsilise puudega vastajaid iseloomustab suur huvi täiendõppe vastu. Kui üks erand välja arvata, oli kõik vastanud täiendõppest huvitatud ning mitmed neist olid seda ka saanud. Samas ei nähtud otsest seost täiendõppe ning hilisema töö saamise vahel.

Mõnedele intervjueeritutele tundus täiendõppe olevat ajaveetmise ning enda värskena hoidmise viis. Üldine praktika tundus valdavalt olevat selline, et kõigepealt on töö ning sellega kaasnes täiendõppe kas iseenda või tööandja initsiatiivil, vastasel juhul ei osata hästi omandatud teadmiste- oskustega midagi peale hakata.

Probleemiks peeti seda, et alati ei ole puuetega inimestel eeldused täiendõppeks täidetud. Puuetega inimeste haridust ning koolitust peeti küll oluliseks, samas toodi välja, et mingi eriala saamise eelduseks on keskharidus, samas ei ole puuetega inimestel paljudes tavakoolides olnud võimalik õppida (näiteks ei saa liikuda), seega on esmased eeldused eriala saamiseks täitmata. Oluliseks peeti, et puuetega inimestel oleks erialade osas valikuvõimalus.

Mitmetel intervjueeritud inimestel oli juba mingi haridus omandatud või pooleli jäetud ning sooviti erialast enesetäiendamist, mitte niivõrd uusi oskusi. Juba tööl käivad kindla erialaga inimesed tundusidki kõige enam täiendkoolitusest huvitatud või seda saanud olevat. Sagedamini oldi huvitatud erialasest täiendkoolitusest ning vähem üldkoolitusest. Samas oli ka oma haridustee katkestajaid, kuna usuti, et vastav eriala neid nende olukorras tööd leida ning ära elada

ei aitaks (üks selline juhtum oli näiteks Tartu Ülikooli ajalooõpingud katkestanud 60ndates aastates mees).

Laias laastus jagunesid 1. etapi vastajad täiendõppe küsimuses kaheks.

Ühelt poolt olid sellised inimesed, kel oli juba mingi eriala ning kes olid läbinud koolituse, kellest mitmed kurtsid puudest tulenevate tehniliste probleemide üle.

Samas tundus, et mitmed tehnilised probleemid ei ole takistuseks üksnes täiendõppele, vaid pigem iseloomustavad üldist elukorraldust ning probleeme teenuste kättesaamisel, mille puhul on liiga vähe puudega inimeste võimalustele mõeldud - näiteks raskused pankaa saamisel, bussi sisenemisel (samas mainiti korduvalt Tallinna head transpordikorraldust töötavatele puuetega inimestele), mitmendale korrusele ronimisel, püstisaamisel toolist, tõlgi või abilise puudumine jne.

Kõige enam mainiti juba saadud täiendkoolitusest arvutiõpet, aga ka keeleõpet. Lisaks sellele oli osa inimesi läbinud erialase täiendkoolituse ning võtnud osa loengutest (õiguse, psühholoogia, eneseabi jms). Tõdeti ka seda, et koolitusest on vähe kasu, kui ei ole võimalust teadmisi praktikas rakendada (nt kui omandatakse arvutioskused ent pole võimalik arvutit soetada ja ülal pidada).

Teise hulga inimesi moodustasid vastajad, kellel oli motivatsioonipuudus tulenevalt nende vanusest või haigusest, lisaks sellele kurtsid ka nemad tehniliste võimaluste puudumise üle täiendõppel. Sellised inimesed tõid esmajoones välja oma tervise halva seisu (nt valud, takistused liikumisel) ning mõned neist leidsid, et kuna nende elus puudub perspektiiv, ei annaks ka täiendõpe suurt juurde – kui puudub perspektiiv terveneda, ei ole ka soovi õppida ning töötada. Teatud juhtudel kumas sellist tüüpi inimeste intervjuudest enesehaletsuslik toon ning madal enesehinnang – võimalik, et lisaks tehnilisele toele vajaks osa neist ka psühholoogilist abi. Motivatsioonipuudus näis olevat, sõltumata soost, rohkem keskeas või üle selle inimestel, kes on elu jooksul juba töötanud ja pensionieelikuna suurt võimalust ning mõtet täiendõppeks ei näe (näiteks 41-a mees, 42-a naine, 57-a naine, 60-a mees).

Toodi välja seda, et omasuguste toetus tuleks motivatsioonipuuduse vähendamisel abiks. Puudega inimene, kes vähem suhtleb ning “ei julge kodust välja tulla”, on selline alaväärsustunde pärast ning seetõttu on teiste omasuguste positiivne eeskuju igati kasulik. Alati ei ole täiendõpe ka soovitud töökohta andnud ning aidanud tööleilmisel, sest täiendõpe ei ole vastanud töökohtade nõudmistele. Näiteks toodi välja inglise keele oskuse vajadus lisaks omandatud erialale, mida aga täiendõppeprogramm ei sisaldanud. Seega annaks teatava motivatsiooni täiendõppimiseks hilisema töökoha saamise garantii ning täiendõppe sisu vastavus tööandja nõudmistele.

Mitmed vastajad leidsid, et puudega inimesel oleks vaja mentorit, kes võiks aidata nii koolis kui hiljem töö juures juhendada, näiteks kuulmispuudega inimeste puhul olla tõlgiks. Soovitud täiendkoolitusena mainiti enim keeleõpet (eelkõige inglise keele õpet, venekeelsete puhul eesti keele õpet), arvutiõpet ning tõlkijakoolitust, aga ka raamatupidamiskursust, autokooli ja nt massaažikoolitust. Mainiti ka kursuste väikest valikut venekeelsetele inimestele. Kuigi mitme inimese täiendkoolituse oli riik vähemalt osaliselt välja maksnud, toodi siiski välja probleeme kursuste eest tasumisel.

Lisaks pakuti ühe lahendusena välja praktikakohustust peale õppe läbimist, mis aitaks paremini tööle saada, praktikat peeti ka üheks sobilikuks täiendkoolituse vormiks. Peeti vajalikuks ka

tööandjate koolitamist ja informeerimist puuetega inimeste kasutamata tööjõu kohta, kelle eeliseks oleks teistega võrreldes stabiilsus ja kõrgem motivatsioon töötada.

2. etapp

Üldmulje põhjal võib väita, et erinevalt füüsiliste puuetega inimestest ei ole psüühika- ja vaimupuudega inimesed alati täiendkoolitustoetusi ära kasutama. Enamasti pole antud sihtrühm valmis koolitustele eelnevalt vajalikuks asjaajamiseks ja viimasega kaasnevaks võimalikuks „jooksutamiseks” ka siis, kui nad oma teadmiste arendamisest tõsiselt huvituvad.

Intervjuude käigus kerkis esile erinevaid huvipakkuvaid koolitusteemasid, näiteks arvutiõpe, ehitusalased erikoolitused, mõnede venekeelse vastaja puhul ka eesti keel.

Otsest seost erialase täiendkoolituse ja seejärel töölemineku vahel nähakse harva, sellistes kategooriates enamasti ei arutleta. Töövalikutena käsitletakse sagedamini lihttöid või tegevusi juba omandatud eriala raames.

Kõrghariduse omandamisest rääkides võib mõlema etapi võrdlusena välja tuua, et kui füüsilise puudega inimestel on kõrgema hariduse omandamise barjäärid pigem tehnilist laadi, siis psüühiliste erivajadustega inimestel on probleemiks täiskoomuse mittetalumine. Mitmel vastanul väljendusid psüühikahäired tõsisemalt esmakordselt just kõrgkooliõpingute käigus, mis viis haigestumise ja haridustee katkemiseni.

2.1.3 Sarnase puudega inimese töötamine samas ettevõttes

Kui füüsilise puudega inimeste puhul tõdeti julgustava faktorina asjaolu, kui ettevõttes töötab teisi kandideerijale sarnaseid puudega inimesi, siis psüühilise erivajadusega inimeste sihtrühmas läksid vastused kaheks:

- oli inimesi, kes pidasid seda julgustavaks, kuna järelkult tõenäoliselt hoolitakse neis ettevõtetes puudega inimeste eripäradele enam ning ollakse selles vallas teadlikumad.
- teisalt leidis vastanuid, kes hindas teiste psüühikahäiretega inimestega võimalikku igapäevast tööalast kokkupuutumist raskendava tegurina.

2.1.4 FIE-na töötamine

2. etapp

Füüsilisest isikust ettevõtjana (edaspidi FIE) töötamise kohta on sihtrühmas kaks levinud tüüpvastust:

- Inimesed, kelle toimetulek ning ümbritseva maailma tajumine on nende puude raskusest tulenevalt pigem nõrk, ei tea reeglina, mida FIE tähendab. Nende jaoks on igasugune võimalik töölemine seotud esmalt tervise taastumisega ja seejärel eneseületamisega ning ettevõtjana vastutuse võtmine ei ole üldse arutlustemaks.

- Inimesed, kes on paremas seisundis või laiema silmaringina, teavad enamasti, et FIE formaat ei oleks neile kasulik. Vastanute seas oli mitmeid selliseid, kes on seda võimalust kaalunud seoses oma eriala omapära või mõne ametiga, mida nad on kunagi pidanud.
  - Esmaseks FIE vormi kasutuselevõtu barjääriks peetakse kõrget maksukoormust
  - Sellele järgneb kartus mitte toime tulla vajaliku asjaajamisega.

Üks vastaja oli eelnevalt ehituse vallas töötades ka FIE formaati kasutanud.

2.1.5 Ideaalne töökoht

2. etapp

Psüühilise erivajadusega inimeste hulgas on näha erinevaid ootusi töökoha suhtes. Suurem osa vastajatest ootab, et töö oleks kodust väljas ning pigem teiste inimeste seas.

- Väga oluliseks eeltingimuseks peetakse psüühiliste erivajadustega inimeste poolt töökoha paindlikkust. Seda igas mõttes, ent mitmetel juhtudel just vabagraafiku laadset ajalist paindlikkust.
- Intellektipuudega inimesed vajaksid tõenäoliselt vastupidi, pigem reglementeeritud korda ja piisavalt selgeid juhiseid ning lihtsaid ülesandeid.

Veel peetakse töö juures tähtsaks kollektiivi sõbralikkust ning tööandjapoolset mõistmist võimaliku aeglasema taipamise osas.

Asukoha mõttes eelistatakse kodule lähemal asuvaid töökohti, kuhu minek poleks seotud suurte transpordikulutustega.

Erialadena on välja toodud erinevaid soove, näiteks:

- ehitusega seonduvad tööd;
- puudega inimestega tegelemine, nt. isiklik abistaja;
- loodusega seonduv (peenrad, loomad jne);
- käsitöö;
- kaupade väljapanemine supermarketis (vaimne puue).

Samuti on inimesi, kes ei tea, millist tööd nad tahaks teha ja kellel töösoov puudub.

2.2 Toetustest ilmajäämise müüt

1. etapp

Kuigi praeguste regulatsioonide põhjal töölemineku puhul puudega inimestelt toetusi ära ei võeta, kujunevad inimeste arusaamad pikema aja jooksul saadud kogemusi üldistades ja kõikvõimalikest ametlikest ja mitteametlikest kanalitest leviva info, kuulujuttude ja hirmude põhjal.

Enamik intervjueritud füüsilise puudega inimesi küll teadis, et puuetega inimestelt toetusi ära ei võeta, kuid mitte kõik polnud selles veendunud. Enamgi – intervjuerijatele toodi vastupidiseid näiteid nii vastajate kui nende tuttavate hulgast.

Üheks sellise hirmu põhjuseks pakutakse, et mõni aeg tagasi toimusid riigi poolt puudeastmete ümberhindamised. Suurim kartus seostubki vajadusega käia teatud perioodi järel puudeastet või/ja töövõimetuse protsenti uuendamas ning **inimestele tundub, et olles hakanud tublilt tööl käima, võib see otsustajatele anda sellise signaali, mis viib tema puudeastme alandamiseni, mis omakorda väljendub inimese „toetuspaketi” nõrgenemises.**

Sellise kartuse tulemusena tõmmatakse kaitseseisundisse kuni selleni, et kiputakse võimalikke tööotsi ametnike eest varjama.

Kokkuvõtvalt on tegu hirmuga, mis on levinud just vähemaktiivsete ja seega ka vähem informeeritud puudega inimeste seas. Siit tulenevalt, kui riigi taotlus on puudega inimeste töötamise soodustamine ja selleks on otsustatud toetusi mitte vähendada, siis tuleks vastavat toetuste kallale mitte-minemise lubadust selgemalt kommunikeerida.

2. etapp

Enamik psüühilise erivajadusega vastajatest teadis, et puudest tulenevaid ettenähtud toetusi neilt tööle minnes ära ei võeta, seega võimalik vastav kartus olulist töölemineku barjääri ei endast ei kujuta.

Ometi on näiteid, kus inimesed on oma tuttavate käest vastavatest kartustest kuulnud või teavad konkreetseid juhtumeid. Enamasti on tegu järgmiste tüüpolukordadega:

- haiguse paranedes või ka tööle mineku järgselt on inimese puudeastet või töövõimetuse protsenti alandatud;
- inimeste seas levivad kartused on põhjustatud nende madalast informeeritusest.

Erandiks oli üks toimetulekutoetusest elav paljulapselise pere üksikema, kelle jaoks oli ametlik töötamine välistatud, kuna sealt saadava tulu võrra väheneks tema toimetulekutoetus, ning võimalik kuupalk tõenäoliselt paljulapselise pere toimetulekutoetust niikuinii ei ületaks.

2.3 Puuetega inimestele pakutavad töötamist toetavad meetmed¹

1. etapp

Füüsiliste puuetega inimesed kasutavad inimesed üldjuhul neile ettenähtud meetmeid niivõrd, kui nad neist teadlikud on. Infonappuse üle kurdeti palju, ent ei osatud soovitada ka ideaalseid infokanaleid, et teave õiguste kohta veatult kõigini päralt jõuaks. Peamised infokanalid on puuetega inimeste organisatsioonid (meililistid, koolitused ja koosviibimised), internet, tuttavad ja massimeedia.

Kurdeti, et infot olemasolevate võimaluste või oma õiguste kohta saab siis, kui osata seda küsida ja sageli tuleb ette, et inimesed on saanud pool-juhuslikult teada, et neil on juba mõnda aega olnud õigus mingitele hüvedele, millest nad pole teadlikud olnud. Erinevad **institutsioonid**

---

¹ Meetmete lühikirjeldus toodud Lisas.

valdavad erinevat infot, terviku kokkupanek aga on problemaatiline, eriti inimesel, kellel on puue – ta kas ei kuule või ei saa vabalt liikuda asutusest asutusse, et õigusi taga ajada.

Väiksemat asjaajamist nõudvad meetmed on enamasti laiemalt kasutatavad. Näiteks on vastajate sõnusti „automaatselt” laekuv töövõimetuspension kõigi puuetega inimeste jaoks üks põhilisi sissetulekuid. Keerulisemat asjaajamist ja jooksutamist nõudvad meetmed nagu näiteks rehabilitatsioon saavad seevastu mitmekesisemat ja kriitilisemat vastukaja.

Samal ajal oli selgelt täheldatav, et puuetega inimeste organisatsioonide aktivistid, kes on ka ise puuetega inimesed, olid oma õigustest üldiselt hästi teadlikud. Passiivsemad inimesed, kes ei olnud pääsenud või tahtnud pääseda nelja seina vahelt välja, samuti kaugemate piirkondade inimestel olid paratamatult vähem informeeritud, kuna nad ei tegelenud selle hankimisega.

2. etapp

Psüühiliste erivajaduste või vaimse puudega inimesed olid võrreldes füüsiliste puuetega inimestega keskmiselt veidi vähem teadlikud neile suunatud kõikvõimalikest töötamist toetavatest meetmetest. Üheks peamiseks põhjuseks on oletatavasti madalam internetikasutus ja seetõttu ärajääv infouuenduste saamine meililistide kaudu.

Ka siin leidis nii inimesi, kes olid tänulikud riigi poolt pakutava abi eest kui kriitiliste hinnangute andjaid, kelle arvates riikliku abi kvantiteedil ja kvaliteedil on palju arenguruumi.

Abi hankimisega kaasnevat asjaajamist tunnetasid barjäärina riiklike sotsiaalmeetmete saamisel sarnaselt füüsiliste puuetega inimestele ka mitmed antud sihtrühma esindajad.

2.3.1 Puudega tööealise inimese toetus

1. etapp

„Puudega tööealise inimese toetus” oli füüsilise puudega inimese jaoks tundmatu termin. Sagedamini kasutatakse selle meetme nimetamiseks väljenditega nagu „puudetoetus”, „puudeastme toetus”, „puudeastme raha” või „puuetega inimeste sotsiaaltoetus”. Tihti asetatakse antud toetus samasse kategooriasse töövõimetuspensioniga, kuna tegu on otsese rahalise toetusega, mis tuleb „automaatselt” pangaarvele. Kõik inimesed, kellel puue on määratud, ka saavad seda toetust.

„Puudega tööealise inimese toetus” läheb oma nimetuse poolest sageli segamini ka antud uuringus käsitletava meetmega „Töötamistoetus puudega inimesele” (vt p. 2.3.9).

Puudetoetuse osas toodi peamiselt välja järgmised nüansid:

- Kuna tegemist on vaid mõnesaja kroonise (sõltuvalt puudeastmest) summaga kuus, siis mainitakse, et see on väike raha, mida võiks suurendada.
- Puudega inimene pole rahul, et ta peab iga kolme aasta tagant käima oma puuet „tõestamas”, isegi juhtudel, kui on kindel, et ta ei parane.
- Toetust väidetavalt ei tõsteta, kui inimene on saanud 60 aastat vanaks.

2. etapp

Puudega tööealise inimese toetust, mida ka psüühiliste erivajadustega inimeste hulgas tuntakse pigem „puudetoetuse” nime all, saavad ka kõik selle sihtrühma esindajad. Võrreldes töövõimetuspensioniga on see väike lisaraha, mistõttu esmapilgul seda sageli ei suudeta eraldiseisva toetusena meenutada. Siit tulenevalt ei saa täheldada antud meetme osas erilist rahulolematust ega ka suurt rahulolu.

Arvestades puudega inimeste üldist majanduslikku toimetulekut, mis on ilmselt riigi keskmisest nõrgem, on iga olemasolev rahaline toetus neile väärtuslik lisa. Veel tuleb mainida, et psüühiliste erivajadustega inimestel on reeglina märkimisväärsed rahalised väljaminekud antidepressantide jm ravimite näol, mis märgatavalt mõjutavad nende materiaalseid võimalusi.

Antud uuringuetapi valimis oli üks selline depressiooni diagnoosiga vastaja, kes oli küll töövõimetuspensionär, ent samas puudeastet polnud talle määratud.

2.3.2 Töövõimetuspension

1. etapp

Töövõimetuspension suuruses ca 4000 krooni on suureks abiks kõigile, kes seda saavad, seega antud meede töötab ja selle kättesaadavusega pole probleeme. Enamasti mainiti, et see tuleb neile „automaatselt”.

Haigematele, eakamatele ja väetimatele on see enamasti ainus märkimisväärne sissetulek ja elatusvahend ning noorematele ja tegusamatele inimestele on see üks mitmest peamisest sissetulekust – selle kõrval on kas töötasu (mis enamasti on väike) või pereliikmetelt saadav toetus.

Probleemidena seoses töövõimetuspensioniga toodi välja asjaolu, et ainult sellest on täna Eestis raske täisväärtuslikku elu elada.

Vaid üksikutel korral mainiti, et selle taotlemisega seonduv asjaajamine oli tülikas:

2. etapp

Töövõimetuspensioniga saavad ka kõik psüühilise erivajadusega inimesed ning kuna see on nende jaoks oluline sissetulekuallikas, olid kõik vastajad sellest ka teadlikud. Ka pensioniameti kui institutsiooni nimetust teadsid enam-vähem kõik vastajad tänu sealt saadavale pensionile.

Töövõimetuspensioniga suure üle võis sihtrühmas täheldada mõnevõrra vähem nurisemist võrreldes füüsiliste puuetega inimestega. Mõnel juhul märgiti ära hiljuti toimunud pensionitõusu. Antud toetust peeti heaks lisarahaks, kui tegu oli inimese jaoks sissetulekuga lisaks põhipalgale. Samas, ainult töövõimetuspensionist äraelamist enamikel juhtudel teostatavaks ei peetud, seda eriti juhul, kui inimesel puudus isiklik elamispiind.

Töövõimetuspensioniga kättesaamisega seotud asjaajamine kellelegi probleeme ei tekitanud, mitmetel juhtudel ei mäletatud, kust täpselt sai alguse pensioni maksmine või mis oli neile selles osas esmaseks infoallikaks.

Esimest korda tekitab töövõimetuspensionäriks, nagu ka puudega inimeseks liigitamine arusaadavalt eitust. Sarnaselt ühiskonnas levinud negatiivsetele hinnangutele oli ka vastaja tihtipeale ise pidanud enne haiguse esmaavaldumist psüühilise erivajadusega inimesi üldistatult „hulludeks” või „ebanormaalsseteks”, mistõttu iseenda identiteedi muutus on seotud keeruliste

üleelamistega. Uuritud inimeste puhul oli siiski ratsionaalne majanduslik kaalutus jõudnud võitu saada inimese eituse faasist.

2.3.3 Rehabilitatsiooniteenused

1. etapp

Rehabilitatsioonist oskasid rääkida peaaegu kõik vastajad, kogemusi oli väga erinevaid ning kriitikat teenuse korralduse osas palju.

Räägiti rehabilitatsioonist, „rehateenusest”, aga mitte kutserehabilitatsioonist. Kõige sagedamini seostati seda „rehaplaani” ja viimase alusel pakutavate sanatooriumiteenustega.

- Peamine probleem on, et kui inimene vajab (või arvab vajavat) näiteks massaaži, siis ta ei saa kogu ettenähtud raha sellele kulutada, kuna osa rahast on ettenähtud psühholoogilisele nõustamisele, logopeedi jt teenuste eest tasumiseks, samas viimaseid sageli ei peeta vajalikuks. Inimesel võiks olla õigus ise otsus vastu võtta selle osas, kuidas ta omale ettenähtud summa kulutab.
- Teiseks, nagu ühest suust kinnitasid vastajad, et rehateenustega on seotud liiga palju bürokraatiat ja jooksutamist, mistõttu on teenuse kättesaamine inimesele keerukas, eriti puudega inimesele, kelle jaoks liikumine ja asjaajamine on raskendatud. Rehabilitatsiooniplaanide süsteemi nimetati ka „kadalipuks”, mistõttu mitmed olid rehabilitatsioonist loobunud.
- Kolmas enamlevinud teema, mida mainiti ka rehabilitatsiooni puhul, puudutab selle lühikest kestust – ravi soovitakse saada pikema perioodi jooksul või sagedamini.
- Osa liikumispuudega inimeste jaoks tekivad rehabilitatsiooniteenuste puhul seoses rehabilitatsiooniasutuste paiknemisega erinevad liikumisbarjäärid.
- Mitmed inimesed meenutavad hea sõnaga Haapsalus pakutud rehabilitatsiooniteenuseid, ent väidetavalt on seal teenuste pakkumine lõpetatud ja mujal pole samas nii hea.
- Ootejärjekorrad teenusele on pikad.

2. etapp

Rehabilitatsiooniteenuse kasutamise kogemus oli enamusel vastajatest. Samas oli vastajate hulgas ka neid psüühilise erivajadusega inimesi, kellel see kogemus puudus.

Rahulolu saadud rehabilitatsiooniteenustega oli siin selgelt kõrgem võrreldes füüsiliste puuetega inimestega. Ei räägitud nii palju teenustepaketis sisalduvate kohustuslike komponentide mõttetusest. Oluliselt vähem räägiti rehabilitatsiooni mõiste all sanatooriumitest ning enam erinevatest komplekssetest teenustest nagu näiteks logopeedid, füsioteraapia jne. Asjaajamise keerukus seoses plaani tegemisega ja teenuste väljakauplemisega osutus taas osadele inimestele barjääriks, ent seda ei tajutud siiski nii valdavalt ja valuliselt kui füüsiliste puuete puhul.

Leidus ka neid vastajaid kes leidsid, et teenus oma tänaste mahtudega ei ole patsiendile mahult piisav.

Teistest suuremat rahulolu väljendasid Astangu Kutserehabilitatsiooni keskuses teenuseid saanud inimesed ning pigem need, kelle tervislik seisund oli hetkel või varem diagnoosi tõttu keskmisest raskem.

Meedia vahendusel oli üksikute enam informeeritud inimesteni jõudnud ka info riiklike rehabilitatsioonirahade osalisest kasutamatajätmisest 2007. aastal.

2.3.4 Tasuta abivahendid

1. etapp

Abivahendid on üldiselt füüsiliste puuetega inimestele kättesaadavad. Üksikuid suuremaid kulutusi kompenseerivad juhtumipõhiselt ka kohalikud omavalitsused.

Mõistagi esineb ka siin erinevaid probleeme, mida välja toodi:

- Kättesaamisel esineb järjekordi sõltuvalt millise abivahendiga on tegu.
- Mitmeid tooteid peetakse väga kalliteks, isegi kui patsient peab ise vaid 10% selle maksumusest tasuma. Samuti ei ole tooteid nii hädavajalikud ja ei käi seetõttu soodustuse alla ning ei ole kõigile kättesaadavad.
- Ühes intervjuus toodi välja, et proteeside kasutamise õpetamine on puudulik.
- Osas intervjuudes tuuakse välja abivahendite kättesaadavuse probleemseid seoseid rehabilitatsiooniplaaniga. Kas abivahendit on raske kätte saada kuna rehaplaani ei ole või ei ole antud vahend plaanis ära mainitud.

Järgnevalt mõned näited vastajate poolt kasutatavatest abivahenditest.

- Nägemispuue: kõnesüntesaatori tarkvara, *player* „Daisy”, diktofon, prillid, spetsiaalne mobiiltelefon.
- Liikumispuue: ratastool, kepp, muud liikumisvahendid, seljatugi, spetsiaalsed jalanõud, käsipuud vannitoas. Üks vastaja oli huvitatud puuduva võimalusena spetsiaalsetest toidunõudest, millest oleks kätega seotud puuete puhul lihtsam kinni hoida.
- Kuulmispuue: kuulmisaparaat, valgusega uksekell, äratuskell.

2. etapp

Füüsiliste puuetega inimestele mõeldud abivahenditest on enamasti kuulnud ka psüühiliste erivajadustega ja vaimupuudega inimesed. See puudutab otseselt antud sihtrühma esindajaid juhtudel kui:

- inimesel on liitpuue või tal on hetkel või on varem olnud psüühilisele puudele lisanduv abivahendit nõudev muu trauma või haigus;
- inimene on puutunud kokku füüsiliste puuetega inimestega.

Puhtalt vaimupuudest või psüühikahäirest tingitud abivahendeid uuringus ei mainitud.

2.3.5 Isikliku abistaja teenus

1. etapp

Mitmed vastajad kasutasid isikliku abistaja teenust. Mõnedel juhtudel aeti segi mõisted isiklik abistaja, hooldaja, sotsiaaltöötaja ja tugiisik. Ka selle teenuse puhul pole võimalused inimesele tihti enne selged, kui ta seda juba kasutab.

Peamiseks probleemiks isikliku abistaja teenuse puhul peeti abistajate liiga madalat tasustamist. Siit tulenevalt on isiklik abistaja sageli pigem head tegev pereliige või sõber kui teenus. Juhul, kui tegu pole pereliikmega, peab abistatav enamasti ise abistajale raha juurde maksma.

Arenguvajadusena toodi välja, et abistajate ise otsimisele võiks alternatiivina olla võimalik neid organiseeritult koondada. Nimelt on isikliku abistaja teenuse kättesaadavus regiooniti erinev ja sõltub väidetavalt omavalitsuse jõukusest: näiteks ühe Lääne-Eestist pärit vaegnägija hinnangul oleks õiglasem, kui teenus oleks ühtlustatud üle riigi.

Aeg-ajalt on tulnud ette ka olukordi, kus puudega inimene pole rahul oma abistajaga ning esineb teineteise vääriti mõistmist.

Toodi välja, et isikliku abistaja teenuse pakkujaid tuleb selleks võimalusel ette valmistada ja koolitada.

Ühe võimaliku nimetatud meetme kättesaadavuse barjäärina toodi ühe vastaja väitel välja nõude registreerida end Tööturuametis.

2. etapp

Uuringus osalenud psüühiliste erivajadustega inimeste hulgas isikliku abistaja teenuse kasutajaid ei olnud. Küll oli mitu inimest, kes olid ise töötanud isikliku abistajana või mõelnud sellisele võimalusele oma tööalast tulevikku silmas pidades.

Mainimist leidis eelkõige teenuse alarahastatusega seonduv probleematika.

2.3.6 Tugiisikuteenus

1. etapp

Tugiisiku tegelikke kasutajaid oli antud uuringu füüsiliste puuetega inimeste valimis väga vähe. Nagu ülal mainitud, ei tehtud enamasti olulist vahet isikliku abistaja ja tugiisiku vahel. Mõnedel juhtudel oletati, et tugiisik on seotud enam vaimupuudega inimestega või on asjaajamisega tegelev isik, ent sageli ei olnud vastajad sellest temast peale sõna enda üldse midagi kuulnud.

2. etapp

Tugiisiku teenust olid osad psüühilise erivajadusega vastajatest mingil perioodil saanud. Antud uuringu ajal oli tugiisiku teenusega kokkupuude vaid ühel vastajal.

Tugiisik abstraktse mõistena on üldjoontes arusaadav, ent riikliku teenusena seda alati ei teata.

Tugiisiku abistav roll psüühilise erivajadusega inimeste jaoks on seisnenud eelkõige asjaajamises, mis inimesele on endale liiga keerukaks osutunud.

2.3.7 Transporditeenused puuetega inimestele

1. etapp

Puuetega inimestele mõeldud transporditeenuse kättesaadavus erineb linnade lõikes oluliselt, kuna selle organiseerijaks on kohalik omavalitsus. Tallinnas ja Tartus on puuetega inimestele mõeldud ehk invatransport kõige paremini korraldatud ning neid omavalitsusi töid muude piirkondade elanikud, kelle kodukohas invatransporditeenused on vähem arenenud või puuduvad, positiivseks eeskujuks. Samas kiitsid invatranspordi olemasolu ka näiteks Tallinna inimesed. Väikelinnades on transport reeglina mingil moel samuti korraldatud, kõige mahajäänumad on invatranspordi osas maapiirkonnad.

Inimesed, kes tänu oma aktiivsele seltsitegevusele olid külastanud välisriike (eriti Põhjamaid), ei jättnud kasutamata võimalust omakorda sealseid olusid eeskujuks seada.

Peamiselt kasutatakse Eestis järgmist tüüpi võimalusi:

- Suurtes linnades linna poolt korraldatav ja kompenseeritav ja väiksemates linnades eraettevõtjate poolt pakutav invataksoteenus.
- Kulude alusel üksikute pikemate sõitude või mõnedel juhtudel isikliku auto kütusekulude kompenseerimine.
- Puudeliitide poolt korraldatud ühine transport (ühisürituste puhul).
- Üksikutel juhtudel regulaarne tööle (nt Tallinn) või kooli viiv transport.

Ühistranspordiga sõitmine on liikumispuudega ja eriti ratastooli abil liikuvatele inimestele väga problemaatiline, kuna enamasti pole süsteem nende vajadustele vastavalt kohandatud. Tõsi, madalapõhjalised ühissõidukid on hakanud levima nii Tallinnas kui ka Tartus, ometi on nende kasutamine täna seotud veel erinevate probleemidega (näiteks on peatustes äärekivide kõrgused erinevad).

2. etapp

Psüühiliste erivajadustega inimesed invataksosid ei kasuta, samas olid paljud selliste liikumispuuetega inimestele suunatud teenuse olemasolust teadlikud.

Küll aga pakuvad suuremad linnad puuetega inimestele pensionitunnistuse alusel soodustusi linna ühistranspordi kasutamisel.

Ka kaugliinibusside puhul eksisteerivad antud sihtrühmale soodustused, ent need sõltuvad väidetavalt konkreetsest teenusepakkujast.

Sarnaselt muudele meetmetele võib infoleviku puudusi täheldada ka siin valdkonnas.

Meedia vahendusel mäletas vähemalt üks inimene, et oli kuulnud antud teenuste võimalikku kärpimist.

2.3.8 Sotsiaalnõustamine

1. etapp

Sotsiaalnõustamist olid puuetega inimesed üldiselt erinevates vormides kasutanud. Vastajad ei eristanud seda tihti teistest teenustest ja meetmetest – inimest võib ju nõustada nii sotsiaaltöötaja, Tööturuameti ametnik, puudeliidu aktivist, erinevad koolitajad, arstid, rehabilitatsiooniplaani komisjoni liikmed, kohaliku omavalitsuse ametnikud jt.

Vaatamata sellele, et tervikliku pildi puudumine meetmetest ja õigustest häiris paljusid, puutusid ühel või teisel moel nõustamisega kokku kõik abivajajad.

2. etapp

Sotsiaalnõustaja mõiste polnud kõigile psüühilise erivajadusega vastajatele väga üheselt mõistetav ning seda väitsid end hetkel kasutatavat vaid üksikud. Sotsiaalnõustajana võib mõista seda, kes inimest nõustab sõltumata viimase töökohast. Konkreetselt peeti sotsiaalnõustamist kohaliku omavalitsuse puudespetsialisti tegevuseks.

Sotsiaalnõustaja töö tulemuslikkuses sõltub väga palju konkreetsest ametnikust. Peamiselt mängivad rolli kaks muutujat:

- Esiteks loeb ametniku erialane kompetentsus. Kuna haiguste ja ka kõikvõimalike meetmete amplituud on lai, siis pahatihti on nooremapoolsed sotsiaaltöötajad konkreetset isikut huvitava probleemaatikaga vähem kursis kui see isik ise. Puudega inimene ootab aga, et sotsiaaltöötaja oleks temast targem inimene, kelle nõuannetele saaks toetuda.
- Ametniku heasoovlikkus abivajaja suhtes.

2.3.9 Töötamistoetus puudega inimesele

1. etapp

Töötamistoetus, mis jõustus 1. jaanuarist 2008, oli vähem informeeritud puuetega inimeste jaoks tundmatu ning informeeritumatele teada. Meetme nimetus on sarnane uuringu lisamaterjalina kasutatud teenuste nimekirja esimese meetmega „Puudega tööealise inimese toetus”, mis mõnedel juhtudel kippus vastajate seas veidi segadust tekitama.

Informeeritumate ja ühtlasi aktiivsemate puudega inimeste hulgas leidis ka neid, kes seda toetust plaanivad kindlasti kasutama hakata.

Käesolevat meedet juba kasutanud vastajaid uuringus ei leidunud. Peamiseks põhjuseks oli asjaolu, et tegu on väga uue meetmega.

2. etapp

Nimetatud uut toetust ei teadnud ükski psüühilise erivajadusega vastaja, välja arvatud üks, kes oli sellest tõenäoliselt raadio kaudu kuulnud. Seega, töötamistoetuse kasutajaid antud sihtrühmas ei leidunud, samuti ei osanud mitmed vastanuist ette kujutada, millised kulutused üldse võiksid sellise toetuse alla psüühilise erivajadusega inimestel minna.

Üks vastajaist arvas olevat seda teenust saanud, ajades selle segamini nn Toetatud töötamisega.

2.3.10 Täiendkoolitustoetus

1. etapp

Erinevaid täiendkoolitusi oli saanud suur osa füüsiliste puuetega inimestest, täiendkoolitusi käsitletakse täpsemalt peatükis 5.1.3. Enamik neist on siiski korraldatud puuetega inimeste organisatsioonide poolt ja inimestele tasuta kättesaadavad. Mitmed inimesed olid käinud ka kursustel Tööturuameti kaudu.

Õigust eraldi individuaalse täiendkoolitustoetusele ei tea ilmselt kõik füüsiliste puuetega inimesed. Seda oli kasutanud enamasti kõige aktiivsem ja informeeritum kiht - need, kes tänu oma aktiivsusele läbi puuetega organisatsioonide töö asusid informatsiooni sõlmpunktides.

2. etapp

Erinevaid täiendkoolitusi olid psüühiliste erivajaduste ja vaimse puudega vastajad oluliselt vähem aldis kasutama võrreldes füüsiliste puuetega inimestega. Ligi pooled vastanuid küll olid kuulnud sellisest võimalusest kaunis ähmases vormis, ent kasutanud polnud seda mitte ükski vastaja.

Janu füüsilise puude kompenseerimiseks teadmiste arendamise teel ei ole motivaatoriks vaimupuute ega psüühilise erivajadustega inimeste seas. Paljudel juhtudel on inimeste probleemiks pigem iseenesega hakkama saamine ja stabiilsuse leidmine kui intensiivne koolitumine ja dünaamiline areng.

Mainiti ka tuttavaid, kes erinevaid koolitusi on kasutanud. Nende puhul ei teata enamasti, kas meede on hangitud tööturukoolitusena või täiendkoolitustoetust kasutades.

Mainiti ka, et kuna täiendkoolitustoetust makstakse vastavalt definitsioonile vaid juba töötavale inimesele, siis töölepürgija jaoks moodustab see suletud ringi.

2.3.11 Taastusravi

1. etapp

Taastusravi nägid füüsiliste puuetega vastajad sageli osana rehabilitatsiooniteenusest, kuna sisulised erinevused on raskesti tajutavad.

Taastusraviga seoses toodi välja järgnevad probleemid:

- tehnilised probleemid, mis on seotud ligipääsetavusega;
- valikuvõimalused teenuse sisu ja ajalise kestvuse ning sageduse osas.

2. etapp

Ka psüühiliste erivajadustega vastajate hulgas leidis taastusravi saanud inimesi. Taastusravi meetme konkreetne olemus annab aga palju erinevaid tõlgendamisvõimalusi. Mõni vastaja nägi

meetmes võimalust mõnda aega haiglas veeta, et puhata ja psühhiaatriga tihedamini konsulteerida, kuna "muidu on järjekorrad neile kilomeetri pikkused".

Mõnel juhul nähti taastusravi osana rehabilitatsiooniteenusest, mida ilma rehabilitatsiooniplaanita ei saagi.

Mainiti ka, et vajadus taastusravi järgi on vastajate probleemidest lähtuvalt erinev.

2.3.12 Tööturuameti teenused

1. etapp

Tööturuametit (TTA) üldjuhul teatakse ja valdav enamik füüsilise puudega vastajaid oli ühel või teisel moel sellega ka isiklikult kokku puutunud. Mitmed vastajad kasutasid ka muid sarnaseid termineid – nt Tööhõiveamet (TTA varasem nimetus).

Tööturuameti teenustesse suhtumise puhul oli märgata olulisi piirkondlikke erinevusi, mis sõltusid konkreetse linna ametnike isikutest. Teisalt avaldas siin kaudset mõju ka tööpuuduse-alane olukord antud piirkonnas.

Kõige enam on Tööturuameti erinevatest meetmetest kokkupuuteid töövahenduse ja üldise informeerimisega, millele lisanduvad koolitused, samuti töökoha kohandamine. Kuigi kokkupuuteid töövahendusega on selles mõttes mitmetel, et inimesed on end tööotsijana arvele võtnud, ometi pole paljude jaoks see teenus tegeliku tööleidmisena realiseerunud.

Töövahendite tasuta kasutada andmine ja ettevõtluse alustamise toetus olid selgelt teada ning mõnel juhul ka kasutust leidnud just puuetega inimeste organisatsioonide aktivistide poolt ja vähem informeeritud passiivsemate ja nõrgema tervisega puudega inimeste poolt.

Tööpraktika, tööharjutus, abistamine intervjuul, tugiisikuga töötamine ja karjäärinõustamine olid eraldi teenustena üldiselt vähem teada.

Mitmed oma ebakindluse tõttu töötud puudega inimesed mainisid vestluste käigus, et vajaksid abi võimaliku töökoha puhul oskuste omandamisel (nt. tööpraktika) ning teisalt kedagi, kes tööalaks teatud raskemate liigutuste või keerukamate juhtumite puhul (nt. tugiisikud). Samal ajal polnud neile otseselt vastavaid võimalusi Tööturuameti poolt pakutud ning passiivse ja ebakindla hoiaku tõttu ei olnud nad selliseid võimalusi ka nõudma läinud.

Kokkuvõtvalt, Tööturuamet on töötamisest huvitatud füüsiliste puuetega inimestele üldiselt teada-tuntud asutus, millega teatud määral suhtlus toimib. Kasutegur erineb regiooniti, sõltudes paljuski kohalike ametnike eripärast. Sõbralikumad, abivalmivad ja aktiivsemad ametnikud mõjuvad abivajajale julgustavalt, ning vastupidi.

Töövahenduse teenus faktiliselt toimib – on inimesi, kes on selle kaudu tööd saanud ja on mitmeid, kes on n.ö ootenimekirjas. Samuti on mitmeid inimesi käinud Tööturuameti koolitustel. See on kõik tarvilik, ent alati mitte piisav tingimus aitamaks inimest tööle juhul, kui tal selline soov on.

Senisest enam oleks tarvis juhtumipõhist lähenemist rõhuasetusega nendele inimestele, kelle vajadus abi järele on suurim: kes on pikemat aega töötud, kes on erinevatest võimalustest vähem informeeritud ja kes on ise passiivsemad lahendusi otsima. Sellistel juhtudel oleks Tööturuameti poolne ulatuslikum ja samas süsteemne initsiatiiv teretulnud.

2. etapp

Tööturuametid (TTA) kui institutsiooni teadsid ka kõik psüühilise erivajadusega vastajad ja enamikul oli olnud vastava asutusega ka mingeid kokkupuuteid. Siiski ei maininud ükski vastaja, et nad ka käeoleval ajal Tööturuameti teenuseid kasutaksid.

Mitmetel juhtudel tõsteti esile erinevates piirkondades TTA-s käimisega seotud negatiivseid kogemusi, mis puudutas vastajate ebameeldivat kohtlemist, s.h mõnel juhul vastaja arvates tema puudest tulenevalt.

Kurdeti, et TTA ei paku piisavalt antud puuetega inimestele sobivaid töökohti ja vähenäoline on sealt leida poole kohaga tööd.

Järgnevad mõned näitlikud kommentaarid erinevate tööturuteenuste kohta:

- Teavitamine tööturu olukorrast ning tööturuteenustest ja –toetustest: tegu on abstraktselt sõnastatud mõistega, mistõttu oli paljudel vastajatel raske leida seda, millele tuginedes nad võiksid väita, et on just sellist teenust saanud. Enamik vastajaid ei olnud enda hinnangul vastavat teenust saanud.
- Töövahendus

Töövahendus Tööturuameti peamise teenusena oli võrreldes eelnevaga palju enam teada-tuntud. Teenust hetkel siiski keegi vastanutest ei kasuta ning varem kasutanuist ükski vastanuist konkreetset tööd selle teenuse tulemusel ei olnud saanud.

- Karjäärinõustamine – vähesed olid kuulnud sellisest TTA teenusest puuetega inimestele.
- Tööturukoolitus - tööturukoolituse puhul on tegu Tööturuameti portfelligist töövahenduse kõrval teisenä tuntut ja ka kasutatud meetmega.
- Tööpraktikat ja tööharjutust oli kumbagi kasutanud vaid üks vastaja ning TTA poolt pakutavatest sellistest võimalustest olid samuti väga üksikud inimesed kuulnud.
- Abistamist tööintervjuul polnud keegi kasutanud ning mõned üksikud olid sellest kuulnud. Reaalsuses ei kujutanud sellise võimaluse toimimist samuti mitmed vastajaid ette.
- Ettevõtluse alustamise toetus oli veidi tuntum meede ning üksikutel juhtudel teati ka selle kasutamist minevikus oma tutvusringkonnas. Siiski, enamik vastajaid olid mõtetes väga kaugel sellest, et ettevõtlusega tegeleda.

2.3.13 Muud meetmed

1. etapp

Füüsiliste puuetega inimesed mainisid intervjuude käigus lisaks eeltooduile järgmisi meetmeid:

- toetus puudega lapsevanemale (kui vanem on puudega);
- puuetega inimeste organisatsioonide poolt pakutavad teenused – huviringid, koolitused, info jagamine, kokkutulekud jne;
- Elukoha kohandamine (nt vannitoa ümberehitamine jmt);
- õppelaenu tagastamine puuetega inimesele ;

- viipekeele tõlketeenus – see on kurtide poolt laialdaselt kasutatav. Sellega seoses on suurimaks probleemiks tõlkide üldine vähesus ja puudumine paljudest väiksematest paikadest. Sellest tulenevalt on järjekorrad tõlkide saamiseks. Eriti puudutab see noori, kes soovivad haridust omandada tavakooli või ülikooli loengutes;
- ravimikompensatsioonid;
- hooldaja teenus.

2. etapp

Psüühilise erivajadusega vastajad mainisid intervjuude käigus lisaks eeltooduile järgmisi teenuseid ja abistavaid võimalusi, mida antud uuringus ei vaadeldud eraldi puuetega inimeste töötamist toetava „meetmena“.

- Psühhiaater - psühhiaatri vastuvõtt on psüühilise erivajadusega inimestele regulaarselt kasutatavaks avalikuks teenuseks. Enamikel juhtudest on uuringus osalejatele sellest palju abi olnud. Mitmed vastajad mainisid, et on oma raviarstiga väga rahul, ent sobiva psühhiaatri leidmine, kellega tekib hea klapp ja usaldus, ei toimu kaugeltki alati esimesel korral.
- Haiglate psühhiaatriateenused
- Ravimikompensatsioon - ravimid, eelkõige antidepressandid on antud sihtrühmas oluliseks kuluartikliks. Nende kompenseerimist käsitletakse seega ka enamasti olulise abimeetmena.
- Toetatud elamine - mitu vastajat elasid sotsiaalkorterites või sotsiaalmajades. Sellistele teenuste olulisusele pandi tugevat rõhku. Samuti toodi välja tänase korralduse juures mitmeid vajakajäämisi.

Igale inimesele on tema kodu väga oluline. Mitme uuringus osalenud inimese jaoks oli vastava elamispinna saamine suureks töövõiduks, mida aga on saanud pahatihti vaevuline asjaajamine. Kuna sotsiaalkortereid üüratakse lühikese tähtajaga (nt aastaks), siis puudub inimesel motivatsioon antud korterit remontida või parendada.

Samuti mainiti probleemina seda, kui inimesi on vastu tahtmist pandud võõraste puuetega inimestega koos elama, mis võib psüühiliste erivajadustega inimestel tekitada lisapingeid.

- Kohalike omavalitsuste toetused (nt. küttepuude kompensatsioon, maamaksu vabastus jne) - mitmeid teenuseid pakub puuetega inimestele kohalik omavalitsus ning selles osas on võimalused piirkonniti väga erinevad.
- Puudega lapsevanema lisatoetus - ühe toimetulekutoetusest elatava paljulapselise vastaja puhul oli mureks selle toetuse lisamata jätmise toimetulekutoetusele.

2.3.14 Soodustused ja eritingimused töötavatele puuetega inimestele

1. etapp

Aktiivsem osa füüsilise puudega vastajatest oli teadlik pikemast põhipuhkusest, õigusest täispuhkusele osakoormuse puhul ning maksusoodustustest. Nendest kolmest teati kõige sagedamini õigust pikemale põhipuhkusele. Tööandja maksusoodustuste osas, isegi kui seda teati, ei oldud samas teadlikud, kas soodustus kehtib tulumaksule, sotsiaalmaksule või mõlemale ning kui suur see on.

Ühe kriitilise kommentaarina toodi välja, et need õigused ei laiene vanaduspensionaalisele puudega inimesele, juhul kui ta veel töötab.

2. etapp

Puhkusesoodustusi töötavale psüühilise erivajadusega inimesele ja maksusoodustusi nende tööandjatele teati väga üksikutel juhtudel.

Kuuldes sellistest võimalustest mainiti, et need on teretulnud, eriti nt tööandja motiveerimine maksusoodustustega. Samal ajal mainisid mitmed vastanud, et nad pole oma tööandjaid enda seisundist teavitanud.

Vaid üks vaimse puudega vastaja mainis, et ta kasutab neid kõiki võimalusi. Ta sai selle kohta infot rehabilitatsiooniplaani tehes, mistõttu ta hindabki rehabilitatsiooniteenuse suurimaks kasuteguriks enda jaoks just seda, et ta hakkas tööandjalt esmakordselt ca 6 aasta jooksul puhkusetasu saama.

2.4 Erinevused vastajagruppide lõikes

Üldiselt võib uuringu tulemustel väita, et puudega inimese hakkamasaamist määravad eelkõige:

- üldine tervislik seisund;
- perekonnaseis (kaaslase ja laste olemasolu) ja perelt saadav toetus;
- haridustase ja õpitud eriala olemasolu;
- suhtlusringkonna ja võrgustiku suurus, s.h teiste puuetega inimeste seas.

2.4.1 Vastajate abivajadus erinevate puudeliikide puhul

Mõistagi tingib iga puudeliik inimese lisavajaduste eripära.

- Nii on liikumispuudega inimese suurimaks takistuseks kõikvõimalikud logistilised probleemid. Neid võib omakorda liigitada järgmiselt:
  - Transpordiprobleemid.
  - Ligipääsetavus - mis on sageli probleemiks ametiasutuste puhul, nagu ka raviasutused, Tööturuamet jm puuetega inimeste jaoks vajalikud paigad. Eraldi probleemina võib välja tuua ligipääsetavuse probleemi kortermajades. Paljud intervjueeritavad on rääkinud seoses selle probleemiga „nelja seina vahel kinni” olevatest puuetega inimestest.
  - Eraldi liikumispuude alaliigina eristub *Sclerosis multiplex*. Vastajad on rääkinud selle diagnoosini jõudmise vaevalisusest, eriti Nõukogude ajal. Kuna vastav haigus põhjustab tasakaaluhäireid, siis kardavad inimesed, et neid tänaval joodikuks peetakse. Samuti on probleemiks diagnoosi häbenemine, kuna sõna „skleroos” seostatakse tavainimeste poolt sageli vaimsete häiretega.

- Kurtide ja vaegkuuljate puhul on suurimateks probleemideks/eripäradeks:
  - Infopuudus, kuna esmase probleemina puudub mõistagi kuulmine kui kuulja üks olulisi infokanaleid.
  - Eelmisega on mõnevõrra seotud kuulmispuudega inimeste väidetavalt madalam kirjaoskus tavainimestega võrreldes, mis viib nad automaatselt hariduse ja harituse redelil keskmiselt allapoole, see omakorda ahendab võimalusi tööturul. Põhjuseks eelmainitud infokanali puudumine maailmavaate pidevaks avardamiseks eriti isiksuse väljakujunemisperioodil, samuti puuetega inimeste hariduse puudulik infrastruktuur eriti varasematel aegadel. Täiskurtidele on eesti keele või mis iganes muu tavakeele (sh kirjakeel) puhul tegu n.ö. võõrkeelega viipekeele kõrval. Siit tulenevalt on ülioluline, et kurdina sündinud laps pääseks võimalikult kiiresti viipekeele keskkonda (vastavad lastesõimed jne), kuna vastasel juhul kannatab tema loomulik areng.
  - Eluajal kuulmise kaotanud inimeste ja vaegkuuljate puhul on probleemiks seltskonnast isolatsiooni jäämine.
  - Vaegkuuljatel on probleemiks, et inimesed räägivad liiga kiiresti, et nad ei jõua huultelt lugeda.
  - Sündinud kurdid elavad paljuski „omas maailmas” ning elavad tihti suhteliselt õnnelikult seejuures. Kurtide kogukonnas on levinud vastasseis moodsa „implanteerimise” vastu (s.t. kurdina sündinud lastele kuulmiseseade külgepanek). Kuulmist mitte kunagi omanuna paljud neist ei tunneta seda olulise vajadusena ning näevad implanteerimises pigem loomulikule olekule vahelesegamist ning kõrvalmõjudest tulenevat ohtu tervisele.
- Pimedate puude eripärast tulenevalt on töötamisega seotud peamisteks barjäärideks ühelt poolt liikumine ja teisalt võimaluse puudumine visuaalseid infokanaleid kasutada. Antud uuringus intervjuueeritud vastajate põhjal jäi mulje, et pimedad ja vaegnägijad on võrreldes muude puuetega inimestega mõnes mõttes veidi vähem täbaras seisus. On tõenäoline, et sellise järelduse üheks põhjuseks on käesoleva uuringu valimisse sattunud inimeste elu kulg, üleüldne tervislik seisund ja positiivne ellusuhtumine. Siiski, pimedate organisatsioonid on edukat tööd teinud nii võimaluste avardamisel kui õiguste eest võitlemisel. Töövõimaluste poolelt on traditsiooniliselt teada-tuntud harjade tegemine tänaseks paljuski asendunud muude võimalustega – nt. pimemassöörid. Pimedatele korraldatakse erinevaid koolitusi nii erialastel (nt. erinevad massaažiliigid) kui huvialadega seotud (tantsimine, käsitöö jne) teemadel. Samuti antakse välja heliraamatuid ning abivahenditena on kättesaadavad erinev tarkvara tekstisuurenduseks ja ettelugemiseks. Pimedate puhul mainiti muuhulgas konkreetsete probleemidena:
  - Pimedatelt võeti ära sügav puudeaste, mis võttis neilt omakorda õiguse tasuta ühistranspordi sõiduks.
  - Arvutis kasutatav tekstilugemistarkvara on kallid ja selle kasutamine eeldab põhjalikku koolitust.
  - Veebilehti võiks programmeerida arvestusega, et pimedad saaksid neid vastavate ettelugemisprogrammidega lugeda. Häirivad erinevad bännerid jmt.

- Kogelejate puhul võib välja tuua peamiselt järgmisi probleeme:
  - Paljud neist (ent mitte kõik) ei oma puudeastet, mistõttu jäävad nad välja enamikust puuetega inimestele suunatud soodustuste saajate ringist.
  - Neil on seoses kogelusega tavainimestega suhtlemine raskendatud, mistõttu nad tunnevad alaväärsust.
  - Paljud kogelejad ei jõua puudeliiduni, mistõttu jäävad eemale teraapiavõimalustest, milleks on vastavad kogelejate vestlusringid.

- Psüühilise erivajadusega inimeste töötamisvalmidust ja toimetulekut mõjutab kõige ühesemalt nende tervisliku seisundi tõsidus.
  - Erinevate probleemide lõikes (psüühiline erivajadus, vaimne alaareng, ajutrauma jt) on erinevused olulised, kuid problemaatika mitmetahulisuse tõttu ei saa kindlasti väita, et tegu on lineaarse seosega, mis räägib üheselt ühe või teise puudeliigi kahjuks või kasuks.

2.4.2 Piirkondlikud erinevused

1. etapp

Piirkondlikke erinevusi on märgata tööhõive ja ka erinevatest meetmetest üldise informeerituse osas.

Üldine majanduskeskkonnast tulenev tööpuudus on piirkonniti erinev, mistõttu on Tallinnas ja teistes suuremates linnades ka puuetega inimesed suhteliselt paremini töövõimalustega varustatud.

Palju mõjutab piirkondlikke eripärasid (kohalike) puudeliitude tegevuse aktiivsus, nende roll kontaktide edendamisel ja info vahetamisel on antud intervjuude põhjal märkimisväärne.

Lisaks erineb mitmete mitteriiklike meetmete kättesaadavus füüsiliste puuetega inimeste jaoks piirkonniti tugevalt.

- Esiteks, omavalitsuste poolt pakutavad kompensatsioonid ja võimalused sõltuvad vastavalt kohalikest rahalistest võimalustest.
  - Invatransport on teenus, milles väikelinnadest ja maapiirkondadest pärit vastajad toovad välja Tallinnat ja ka Tartut, viidates võrreldavate võimaluste puudumisele oma kodukohas.
  - Avalike asutuste ligipääsetavus - kaldteed, käsipuud, invatualetid, jmt kohandatus erineb paikade lõikes. Kaugemates paikades, nt Kohtla-Järvel pole nt. linnavalitsusel kaldteed, mis iseloomustab ka sealsete mitmete muude asutuste seisundit. Lisaks on asutusi, kus kaldtee on liiga järsu kaldega - seega puudelistele hinnangul tehtud ta pigem linnukese kirjasaamiseks kui nende vajadustega tegelikult arvestamiseks.
  - Mitmed inimesed on taotlenud ja ka saanud kompensatsioone konkreetsete ühekordsete väljaminekute katteks (nt abivahendid jm). Selleks peavad lisaks

sihikindlale inimese enda asjaajamisele olema mõistagi omavalitsuse-poolsed rahalised võimalused.

- Kommentaarid Tööturuameti tegevuse kohta erinevad ka piirkonniti tugevalt. Jääb mulje, et küsimus pole niivõrd tööpuuduses antud regioonis, vaid konkreetse piirkonna kontoris töötavate ametnike abivalmiduses ja vastutulelikkuses või vastupidi - osades linnades, selle nappuses.

Töötamise motivaatorid pole märgatavalt seotud puudega inimese geograafilise asukohaga. Küll aga võib täheldada, et barjääride puhul on kaudne seos olemas – nimelt sarnaselt tavainimestele, on töökohti kaugemates paikades keerulisem leida. Puudega inimestel on ilmselt ka keerulisem tööturu võimaluste eripäradele vastavalt oma elukohta muuta.

Väikelinnadest veel problemaatilisem on puuetega inimeste olukord küsitletud inimeste sõnul väiksemates asulates, kus vastavalt toetavate teenuste võrgustik on puudu või asub eemal tõmbekeskuses.

2. etapp

Klassikaliste sotsiaal-demograafiliste tunnuste osas oli ka psüühiliste erivajadustega vastajate jaoks oluliseks mõjuriks elukoha piirkond. Üheks võtmeteljeks on keskus vs perifeeria ning teiseks kohalike omavalitsuste poolt pakutavate võimaluste mitmekesisus ja erinevus sõltuvalt omavalitsusüksuse suutlikkusest ning tahtest.

Intervjuudest selgus, et kuna puuetega inimeste abistamise teenused on kõige paremini välja kujunenud suurtes tõmbekeskustes (suuremad linnad), siis on põhjust järeldada, et seal elavad psüühiliste erivajaduste ja vaimupuuetega inimesed ka paremini. Kõige eeskujulikumana mainiti Tallinna, seda näiteks kogemusnõustajate võrgustiku arengut silmas pidades. Näiteks võib mainida, et rehabilitatsiooniteenuse saamist ei suutnud meenutada ükski Ida-Virumaa kolmest vastajast.

Märkimisväärse faktina toodi välja, et suuremates linnades on psüühiliste erivajadustega inimestel kergem elada, kuna seal pole tingimusi nn ülekülajuttude levikuks nende kohta. Samuti tuntakse seal vähem huvi naabrite elu-olu, sh võimalike puuete vastu.

2.4.3 Vastajate abivajaduse erinevused vanusegruppide lõikes

1. etapp

Toimetuleku erinevusi vanuserühmade lõikes nooremate kasuks võib täheldada, kuid sageli tundub, et need on omakorda tingitud esiteks haridusest ning, teiseks, ka üldisest tervislikust seisundist.

Praegu puuetega noortele pakutav haridus erineb oluliselt nendest võimalustest, mis olid Nõukogude ajal. Siit tulenevalt esineb toimetulekuprobleeme keskmisest sagedamini eakamate puuetega inimestel kui noortel.

Kuigi peaaegu kõik intervjueeritud puudega inimesed olid ka internetikasutajad, siis on selge, et sotsiaalne suhtlus on aktiivsem just nooremate inimeste seas. See omakorda aitab kaasa paremale informeeritusele nii töö- ja õppimisvõimaluste kui ka erinevate meetmete olemasolu kohta.

Mitmed eakamad inimesed räägivad, et kõigepealt oleks vaja tervis normaalsemaks saada, siis võiks alles järgmistele asjadele mõelda – nagu täiendõpe või töötamine (juhul kui on tegu töötuga).

2. etapp

Kahjuks ei olnud antud uuringuetapi valim piisavalt suur psüühilise erivajadusega vastajate ealiste iseärasuste tuvastamiseks töötamist toetavate meetmete kasutamisel.

15 intervjuu põhjal tekkinud üldmulje järgi võib öelda, et uuritud inimestest nooremate puhul võis mõnevõrra harvemini täheldada lootusetuse ja kibestumise tunnet.

2.4.4 Eesti- ja venekeelsed vastajad

1. etapp

Nii nagu eestikeelsed ja venekeelsed inimesed on Eesti ühiskonnas üldiselt erinevates sotsiaalsetes võrgustikes, on sarnane olukord ka puuetega inimeste seas.

Venelaste seas on mitmeid aktiivseid inimesi ja ka eesti keele oskajaid. Siiski, paljudel venelastel ilmneb keelebarjääre, mis seab piirangud töötamisvõimaluste valikule. On arusaadav, et riigikeele oskuseta ei saagi töötada valdkondades, kus seda töös vaja läheb. Keelebarjääride avaldumist on välja toodud ka muude olukordade puhul.

Puuetega inimeste organisatsioonides, mis on sageli võtmeks nii sotsiaalsete võrgustike kui võimaluste kohta info saamiseks, toimub samuti enamus tegevust eesti keeles, mistõttu jäävad mõned venekeelsed puudega inimesed ühingute tegevusest kõrvale.

Seetõttu on venekeelsed puudelised vähem aktiivsed eestlastest ja neis esineb rohkem käegalöömist - nii puudeliitude poolt pakutavate võimaluste kasutamisel kui riigipoolsete meetmete vastu huvi tundmisel.

Erandiks on piirkonnad, kus venelaste osakaal on suurem (nt Ida-Virumaa). Näiteks Jõhvis on olukord lahendatud nii, et tehakse kaks gruppi - eestikeelne ja venekeelne, ning kokkuvõttes on kõik rahul. Samuti mainiti ühel juhul, et sellest aastast hakati infolehte kahes keeles välja andma

Kuigi teatud osa infost, ent mitte alati kõik, on kättesaadav nii eesti kui vene keeles võib öelda, et venekeelsed inimesed on eestlastega võrreldes erinevatest võimalustest ja meetmetest keskmiselt vähem informeeritud. Infot saab küll internetist otsida, kus enamik on kättesaadav, ent selleks tuleb eelnevalt teada, mida otsida.

Eestivenelaste massimeedia kasutus erineb teatavasti eestlaste omast täielikult – telejaamadest on vaadatuim PBK. Selle tagajärjeks on erinev infoväli ja seega lüngad kohaliku teabe saamisel.

Eripärana võis täheldada, et venekeelsete puudega inimeste keelekasutuses on selgelt täheldatav sagedasem nõukogude-aegsete terminite ja väljendite, nagu „invalid”, „grupp”, jmt kasutamine.

Kokkuvõtvalt, mitte-eestlasest füüsiliste puuetega inimesed arvavad, et nende probleemid, mis on seotud eesti keele valdamise või mitte valdamisega ei erine tervete inimeste probleemidest. Kui keelt ei valda, siis vahet ei ole, kas sa oled terve või puudega inimene. Kui töö keeleoskust nõuab,

siis keel on barjääriks. Lisaks keelebarjäärile on antud uuringu sihtrühmal lihtsalt üks barjäär lisaks – s.o. puue. Samas, kui eesti keel on selge, siis on üks barjäär vähem.

Muid rahvuslikke erinevusi uuringus ei ilmnenu ja esmasteks probleemideks on ikkagi puudest tulenevad piirangud.

2. etapp

Venekeelsete psüühiliste erivajadustega vastajate puhul võis täheldada eestlastega võrreldes mõnevõrra madalamat üldist informeerituse taset. Kuna Eestis elav venelane tarbib enamjaolt Venemaa telekanaleid, siis kohalik info jõuab nendeni peamiselt isiklike kontaktide kaudu teiste inimestega ning võib seetõttu olla sageli lünklik.

Eesti keele oskuse olulisust töö leidmisel märkisid kõik venekeelsed vastajad, samas ei ole põhjust arvata, et see vajadus oleks puudega inimestel võrreldes tavainimestega sügavam. Võib eeldada, et kuna puudega inimeste haridustase jääb tavainimestele alla, siis seetõttu on ka riigikeele oskus Eestis elavate puudeta venelaste seas keskmiselt parem kui puudelistel.

Keelelise aspektina võib välja tuua, et vene keeles on puuetega inimeste teemalises terminoloogias sagedamini käibel sellised nõukogude ajast tuntud terminid nagu „invaliid” ja „grupp”. Tööturuametit tuntakse eelkõige töøbörsina.

2.4.5 Erinevused meeste ja naiste vahel

1. etapp

Meeste ja naiste vahelisi olulisi erinevusi 1. etapi käigus ei ilmnenu. Mõlema soo esindajate seas on aktiivseid edasipürgijaid, kes on optimistlikud, oma võimalustest teadlikud, ja kasutavad neid ning teisalt, vastupidi – inimesi, kellest peegeldub kibestumise toone.

Tõsi, olukorras, kui puudega naisel on laps ja tal peaks ka puuduma mehepoolne toetus, on naisel kahtlemata raskem, kuna lisaks endaga toimetulekule peab ta suutma lapsele kõike vajalikku pakkuda.

2. etapp

Meeste ja naiste vahelisi olulisi erinevusi psüühikahäiretega ja vaimupuuetega inimeste puhul seoses nende töötamist toetavate meetmete kasutamisega oli 2. etapi intervjuude põhjal raske täheldada.

Erinevalt naisvastajatest ei leidunud meeste seas neid, kes üldse tööle minna ei soovi, ent antud uuringumeetod ei võimalda seda infot üldistada.

Meeste puhul võis jutuajamise põhjal kaudselt sagedamini täheldada, et puudega seotud teenused võivad riivata nende eneseuhkust.

Valimisse sattunud puuetega naiste puhul võib märkida, et neist peaaegu kõigil puudus eraelus toimiv paarisuhe. Osad vastajaist olid oma abikaasast lahutanud, osad elasid küll mehega koos, ent ei olnud olukorraga rahul (üks vastaja tõi korduvalt välja, et suhted on väljakannatamatult

halvad ning teine kurtis, et ta mehelt näiteks rahalist toetust ei saa). Osad vastajaist olid ka üksikud.

2.4.6 Puude tekke ajast tingitud erinevused

1. etapp

Kui võrrelda töösse ja meetmetesse suhtumiste põhjal füüsilise puudega inimesi, kellel oli puue kaasasündinud või varajasest lapsepõlvest ning kellel täiskasvanueas tekkinud, võis täheldada järgmist:

- Elu jooksul omandatud puudega inimesed on harjunud, et töötamine on loomulik osa elust ja inimese hakkamasaamine elus sõltub eelkõige temast endast. Riigilt tulenev abi on küll vajalik, et võimaluste ebavõrdsusi tasandada, ent ainult nendele lootmine ei saa tagada täisväärtuslikku elu. Sealt tulenevalt on elu jooksul traumade või haiguste tagajärjel töövõimetuks jäänud puudega inimesed sagedamini tegusamad.
- Kibestumiste märke esineb keskmisest vähem nendel inimestel, kelle puue on kaasa sündinud. Neil puudub võrdlusmoment enda tervelt elatud eluperioodiga ja seetõttu kurvastavad nad oma puudest tuleneva teistsuguse seisundi üle vähem.

2.5 Kellelt millist abi enim oodatakse?

1. etapp

Paludes vastajatel rääkida sellest, mida erinevad asutused ja institutsioonid võiksid oma töös parandada, mainitakse peamise probleemi ja arenguvajadusena enamasti infopuudust.

Lihtsa inimese perspektiivist vaadatuna ei ole vahet, milline konkreetne institutsioon talle abi pakub. Ametiasutused moodustavad inimese jaoks sageli ühe rinde. Neile tekitab ebamugavusi ja segadust just see, et erinevaid asju tuleb taotleda erinevatest asutustest.

- Alati ei teata seda, millist abi või toetust kust asutusest on võimalik saada;
- Pahatihti tuleb sama toetuse või hüvitise pärast joosta mööda erinevaid asutusi. Samas, nii liikumine liikumispuudelistel või pimedatel, samuti asjaajamine nii kuulmis- kui kõnepuudelistel inimestel on raskendatud.

Erinevate asutuste osas jäi peamiselt kõlama järgmine:

- Pensioniamet – seostub sõnadega „pension” ja „pensionär”. Töövõimetuspension on automaatselt laekuv toetus, seega sealt ei osata midagi enam soovida.
- Tööturuametilt (sageli vestlustes ka „Tööhõiveamet”) eeldatakse mõistagi tööprobleemide lahendamist, mis konkreetselt tähendaks inimesele tema kvalifikatsioonile ja puudele vastava töökoha leidmist. Neilt oodatakse sageli ennetavamalt pakkumist – tihti on inimesed end töösoovijana registreerinud, kuid positiivne tagasiside on tulemata jäänud.

- Kohalikult omavalitsuselt eeldatakse kõige sagedamini tehniliste probleemide kõrvaldamist *a la* ligipäasetavusega seotud probleemid.
- Arstidelt eeldatakse praegusest enam informeeritust ning kuna arst on enamasti esimene kontakt puude tekkimise korral, siis oleks vaja, et inimene saaks sealt kõik edasised vajalikud „juhtlõngad”, mis puudutab puudeliitude kontakte ning infot ettenähtud meetmete osas. Kurtidele meeldiks, kui leiduks arste, kes oskaksid viibelda.
- Puuetega inimeste organisatsioonide tööga ollakse enamasti väga rahul, kuna sealne töö on niigi vabatahtlikkuse alusel tehtav ning sealt saadavad kontaktid ja info on puuetega inimeste jaoks väga olulised. Miinusena tuuakse välja liitude puudulikkust rahastamist.
- Tööandjad, kolleegid, õpetajad aga laiemalt – inimesed üldse võiksid olla rohkem haritud ja teadlikud puuetega inimeste eripäradest.
  - Kuigi enamasti kohtavad puudega inimesed kaaslastelt toetust, siis üksikute juhitudel on nt kolleegide puhul mõnitavat suhtumist mainitud.
  - Tööandjate puhul mainitakse laiemat vajadust neid valgustada selles, et puuetega inimene võib olla palju pühendunum töötaja võrreldes tavainimesega.
  - Õpetajad võiksid meeles pidada, et neil võib kuulajate hulgas olla puuetega inimesi (nt kurt – eeldab õpetajalt aeglasemat kõnelemist):
  - Tavainimeste puhul on täheldatud, et mitmed neist kohmetuvad puudega inimeste juuresolekul ja hakkavad ebamugavust tundma võimaliku tunnetatava aitamiskohustuse ees.
- Pereliikmete ja sõpradega on pea kõik vastajad väga rahul, mis puudutab kõikvõimlikku tuge, mida viimased on inimesele tema puude tõttu pakkunud.

2. etapp

Kuigi infopuudust tunnetatakse psüühika- ja vaimupuudega inimeste sihtrühmas probleemina mõnevõrra ehk vähem valuliselt, võrreldes füüsiliste puuetega inimestega, siis ei saa väita, et antud sihtrühm on informeeritum. Pigem vastupidi, ent nad ei väljenda ennast nii nõudlikult.

Seega on enamikel juhitudel üheks esmaseks ootuseks riigile just infopuuduse leevendamine. Oodatakse kompaktses vormis ülevaatlikku materjali, mis tutvustaks kõiki võimalikke olemasolevaid toetusi ja meetmeid, lisaks olulisi viimaseid muudatusi.

Kuigi info edastamiseks pakutakse erinevaid kanaleid, tuleks esile tõsta ettepanekut saata otsepostitusena kõigile puuetega inimestele vastav infovoldik teatud sagedusega. Interneti kasutamine on vaimupuute ja psüühikahäiretega inimeste seas oluliselt madalam kui füüsiliste puuetega inimeste seas.

Vaatamata riiklike institutsioonide pingutustele saadakse paljudest ettenähtud toetustest siiski täna teada juhuslikult ning pahatihti liiga hilja.

Ametnike osas võib täheldada väga erinevat suhtumist. Ent samuti oodatakse neilt kui „võimuesindaja visiitkaardilt” inimesele vajalikku infot isegi juhul, kui inimene ei oska seda otse küsida.

2.6 Tähelepanekud seoses sarnaste probleemidega tutvavatega

1. etapp

Tuttavate ja teiste füüsiliste puuetega inimeste kohta toodud näited ei erine oluliselt inimeste enda kohta käivast infost. Kuna uuringusse oli hõlmatud mitmeid puudeliitude aktiviste, siis nad sageli teadsid rääkida, et paljudel sama piirkonna inimestel ei lähe nii hästi kui neil endil, on palju neid kes „nelja seina vahelt välja ei tule”. Viimaste jaoks on puudeliit sageli üks väheseid olulisi infokanaleid erinevate võimaluste kohta.

Samuti kipub tutvusringkonnas leviva info najal lisaks inimeste enda probleemidele sageli sellest äärmuslikumaid ja täbaramaid näiteid ilmnema.

2.7 Puuetega inimeste organisatsioonide roll

Nagu eelnevates peatükkides mainitud, on puuetega inimeste organisatsioonid puuetega inimestele ülioluliseks abiks mitmes mõttes:

- nende pinnal tekivad suhtlus- ja sõprusringkond;
- nad on infokanaliks meetmete, töövõimaluste jmt osas;
- nad pakuvad koolitusvõimalusi;
- nad pakuvad puudele kohandatud meelelahutust – huvialaringid ja ühisüritused;
- nende läbi saab võimalikuks enesehinnangu tõstmine ja isolatsioonist väljumine;
- nad pakuvad organisatsiooni aktivistina võimalust eneseteostuseks.

Puuetega inimeste organisatsioonide olulisimaks väljakutseks on „nelja seina vahele jäänute” n.ö. kodunt välja toomine. See eeldab muuhulgas ilmselt nende paremat informeeritust võrgustikest väljaspool olevate puuetega inimeste olemasolust ja paiknemisest ning sellega seoses teatud juhtudel ka isikuandmete kaitsest tulenevate barjääride ületamist.

Üheks suurimaks väljakutseks on puudeliitudele nende töö rahastamise pidevus, mis mittetulundusorganisatsioonidele omaselt on suuresti projektipõhine, seega raskelt prognoositav.

2.8 Ettepanekuid lisameetmete osas

1. etapp

- Osalise tööaja soosimine või ühe töökoha täitmine kahe või mitme puudelisega;
- Eriti oluline on mitte lasta inimesel isolatsiooni langeda kui inimesel tekib puue elu jooksul raske haiguse või trauma tagajärjel. Sealjuures on oluline raviarsti kui esmase kontaktisiku roll ühingutesse suunamisel.
- Rehabilitatsiooniplaani uuendamine ja puudeastme ülevaatamine ühildada;
- Uutele hoonetele kohustuslik ligipääsetavus;
- Kogelejale telefonikõnede hinnasoodustus;

- Puudega inimesele kodune internet tasuta või poole hinnaga;
- Kaardistada ja selgitada tööandjatele, millist tüüpi töid milliste puuetega inimestele võiks pakkuda.

2. etapp

- Motiveerida töötamist selgema garantiiga, et töötamise otsese või kaudse tulemusena toetuste suurust (töövõimetuseprotsenti) ei vähendata.
- Vanaduspensionialiste puuetega inimeste sotsiaalsete probleemide lahendamine, kuna viimastele ei laiene tööaliste puuetega inimeste hüved.
- Mitte tõsta vanemapalga ülemmäära.
- Säilitada toimetulekutoetus täies ulatuses juhul kui inimene töötab ent ta palk jääb alla vaesuspiiri.
- Kasutamata teenuste raha inimesele sularahas välja maksta.
- Hambaravi toetus
- Kolimistoetus

3 LISA:

TÖÖTAMIST TOETAVATE MEETMETE KIRJELDUS

Meede	Selgitus
1. Puudega tööealise inimese/täiskasvanu toetus	<p>Eesmärgiks on kompenseerida osaliselt puudest tulenevad lisakulud.</p> <p>1) puudega tööealise inimese toetus - makstakse igakuiselt keskmise, raske või sügava puudega 16-aastasele kuni vanaduspensioniealisele inimesele puudest tingitud lisakulude hüvitamiseks ja rehabilitatsiooniplaani olemasolu korral selles ettenähtud tegevusteks, välja arvatud ravikindlustuse ja riigieelarve muudest vahenditest finantseeritavateks tegevusteks)</p> <p>2) puudega vanaduspensioniealise ja vanema inimese toetus (ei puuduta uuringu sihtrühma).</p>
2. Töövõimetuspension	<p>Eesmärgiks on tagada töövõime kaotusega isikule asendussissetulek töövõime kaotuse suurusjärgu osas. Isiku teoreetilisest pensionist makstakse vastav protsent (nt kui töövõime kaotus on 40%, makstakse 40% isiku võimalikust vanaduspensionist).</p> <p>Töövõime kaotuse protsendi määrab ekspertarst, arvestades peamiselt isiku terviseseisundit, funktsioonikaotust ja diagnoose.</p>
3. (Kutse-) Rehabilitatsiooniteenus	<p>Eesmärgiks on isiku iseseisva toimetuleku, sotsiaalse integratsiooni ja töötamise või tööle asumise soodustamine.</p> <p>Tööealise inimese puhul on reha teenuse eesmärk inimese tööle saamine. Reha valmistab ette inimeste oskuste, motivatsiooni, esehinnangu jne taset, et inimene siseneks tööturuteenustele ja edasi avatud tööle. Tööle rehabiliteerimise käigus arendatakse ka inimese elamise, õppimise ja toimetuleku võimalusi ning kohandatakse keskkonda.</p>
4. Proteeside, ortopeediliste ja muude abivahendite andmine	<p>Eesmärgiks on võimaldada haiguse, kõrge ea või puude tõttu abivahendit vajavatele isikutele soetada vastav abivahend.</p> <p>Hoolekande süsteemi kaudu inimesele eraldatud abivahend tagab inimese iseseisva toimetuleku. Iseseisev toimetulek on eelduseks, et inimene saaks üldse tööle minna või tööd otsida. Abivahendi eraldamise protsessis arvestatakse, et kui abivahend on hangitud töö käimise eesmärgil, siis on põhjendatud funktsionaalsema (kallima) abivahendi eraldamine. Otstarbekas oleks edaspidi iseseisvat toimetulekut soodustava abivahendi eraldamisel arvestada juba, millist abivahendit inimene vajab oma töö tegemiseks.</p>
5. Isikliku abistaja teenus	<p>Isiklik abistaja hoolekande süsteemis tagab inimesele (enamasti füüsilise puudega) igapäevaelu osalemise. Aitab tööd otsida ja tööle jõuda. (Töökohal toetamiseks peaks olema eraldi abistaja.)</p>
6. Tugiisiku teenus	<p>Eesmärgiks on täiskasvanu või täiskasvanutest koosneva pere toimetuleku toetamine. Lapsevanema abistamine lapse</p>

Meede	Selgitus
	hooldamisel ja lapsele soodsa arengukeskkonna loomisel. Eesmärgiks on kliendi käitumise muutmine positiivses suunas, kliendi toimetulek raske elumuutusega või toimetulek igapäevaeluga.
7. Transporditeenus puuetega inimestele	Eesmärgiks on tagada puudega inimese tööle jõudmise. KOV-idel on kohustus korraldada invatransporti. Seotud kõikide inimeste tööle saamisega ja selle toetamisega. Ka mitmed tööandajad ise korraldavad transporti.
8. Sotsiaalnoustamine	Eesmärgiks on toetada erinevate sihtgruppide toimetulekut ja tõsta nende elukvaliteeti. Vajadusel sotsiaalse keskkonna tingimuste hindamine ja toimetulekuks vajalike tingimuste loomine. Koostöö sotsiaalvaldkonna ja tööturuteenuste vahel. Tööealise inimese nõustamise eesmärk on inimese tööle saamine.
9. Töötamistoetus puudega inimesele	Toetus on mõeldud töötavale puudega inimesele, kellel on puudest tingituna töötamisega seotud lisakulutusi. Toetust makstakse alates 2008. a kuni 4000 krooni kolme aasta jooksul kulude alusel. Toetus peaks motiveerima senisest rohkem puudega inimesi tööle minema.
10. Täienduskoolitustoetus	Täienduskoolitustoetust makstakse töötavale puudega inimesele tööalaseks ja tasemekoolituseks.
11. Taastusravi	Taastusravi on suunatud häirunud funktsioonide taastamisele, säilitamisele või puudega kohanemisele. Tegu on töövõimet või toimetulekut taastava raviga. Eesti Haigekassa (edaspidi haigekassa) eesmärgiks on tagada taastusravi esmajärjekorras ägedate seisundite järgselt, mil ravi on kõige tulemuslikum
12. Tööturuameti poolt pakutavad teenused ja toetused:	
<ul style="list-style-type: none"> teavitamine tööturu olukorrast ning tööturuteenustest ja –toetustest 	<p>Eesmärgiks on info andmine tööturu võimaluste, muudatuste ja arengusuundade kohta, et soodustada elanikkonna võimalikult kõrget tööhõivet.</p> <p>Teavitamine tööturu olukorrast ning tööturuteenustest ja –toetustest (edaspidi teavitamine) on teabe andmine:</p> <ul style="list-style-type: none"> tööturu seisu ja muudatuste kohta (näiteks teave vabadest töökohtadest erinevates sektorites ja valdkondades konkreetses piirkonnas, uued ettevõtted piirkonnas, tööturustatistika jne) tööturuteenuste sisu ja nende saamise tingimuste kohta; tööturutoetuste saamise tingimuste kohta.
<ul style="list-style-type: none"> töövahendus 	<p>Eesmärgiks on suurendada tööotsingute aktiivsust ja vähendada nende töötute arvu, kes soovivad saada töötutele mõeldud toetusi, kuid ei soovi tööle asuda.</p> <p>Töötule ja tööotsijale sobiva töö leidmine ning sellele töökohale suunamine, lähtudes sealjuures tööturu mõlema poole soovidest ja vajadustest.</p>
<ul style="list-style-type: none"> karjäärinõustamine 	<p>Eesmärgiks on toetada isikut karjääri arenguga seotud teadlike otsuste tegemisel ja elluviimisel.</p> <p>Karjäärinõustamine on isikuomadustele, haridusele ja oskustele vastava haridustee, tööalase valiku, koolituse või töö soovitamise. Karjäärinõustamise käigus otsitakse</p>

Meede	Selgitus
	lahendusi küsimustele, mis tekivad seoses töö- või kutsevalikuga, tööalase karjääriga ning töö saamise või kaotusega.
<ul style="list-style-type: none"> • tööturukoolitus 	<p>Eesmärgiks on töötule konkurentsivõime tõstmine tööturul <u>tööalaste oskuste omandamise või arendamise</u> kaudu.</p> <p>Tööturukoolitus on töötule korraldatav tööalane koolitus, mille põhirõhk on teadmiste ja tööalaste oskuste omandamisel. Töötu suunatakse koolitusele individuaalse tööotsimiskava alusel ja tööturuteenusena osutatakse seda töötule juhul, kui selle puudumine takistab isiku tööle minekut. Tööturukoolituse kestus on kuni 1 aasta.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • tööpraktika 	<p>Eesmärgiks on töötule konkurentsivõime tõstmine tööturul tööoskuste <u>praktilise</u> omandamise või täiendamise kaudu. Tööpraktika teenuse osutamine peab soodustama töötule rakendumist. Oluline on teenuse osutamine noortele töötutele, kellel on küll omandatud eriala, kuid puudub praktiline töökogemus.</p> <p>Põhirõhk on suunatud teenusel osalejate erialaste vilumuste ja kutsealaste oskuste väljakujundamisele.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • tööharjutus 	<p>Eesmärgiks on aidata tööelust pikka aega eemal olnud töötutel omandada või taasomandada esmast ning elementaarset tööharjumust, valmistada töötut ette töölkäimiseks või osalemiseks teistes aktiivsetes tööturumeetmetes.</p> <p>Teenuse puhul ei ole rõhk konkreetsete teadmiste omandamisel (erinevalt koolitusest) ega ka erivilumuste või oskuste väljakujundamisel (erinevalt tööpraktikast), vaid kollektiivis olemise harjumuse, tööalase vastutuse ning tööks vajaliku kohusetunde ja täpsuse kujundamisel.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • abistamine tööintervjuul 	<p>Eesmärgiks on puudega töötule tööerakendamise soodustamine.</p> <p>Teenuse sisuks on puudega töötule abistamine tööintervjuul tööandjaga suhtlemisel, kui ta vajab seda puudest tulenevalt.</p> <p>Teenuseosutajaks on tööturuameti puuetega inimeste konsultant, erialaspetsialist tasu eest (nt. viipekeeletõlk) või tasuta ja vabatahtlik abistaja.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • tööruumide ja -vahendite kohandamine 	<p>Eesmärgiks on muuta tööruumid ja -vahendid puudega töötajale kasutatavaks.</p> <p>Tööandja võtab hinnapakumised vajalike kohanduste tegemiseks. Kui on saanud nõusoleku TTA esindusest, teostab tööd. Tööturuamet kompenseerib 50% kohanduse kulu, kuid mitte rohkem kui 30 000 krooni. Teenuseosutajaks on tööturuamet.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • töötamiseks vajalike abivahendite tasuta kasutamise andmine 	<p>Eesmärgiks on tagada puudega inimesele võimalus töötada, kasutades selleks spetsiaalset abivahendit.</p> <p>Teenuseosutajaks on tööturuamet, kes esmalt selgitab välja, milline on kõige sobivam abivahend. Kui Tööturuamet on selle soetanud, annab ta selle tasuta kasutada, sõlmides lepingu töötule enda või tema tööandjaga.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • tugiisikuga töötamine 	Eesmärgiks on töötamise võimaldamine puudega töötule,

Meede	Selgitus
	<p>kes vajab töötamisel puudest tulenevalt abi ja juhendamist. Puudega töötaja toetamine uute tööülesannete omandamisel ja kohanemisel ettevõtte kultuuriga.</p> <p>Teenuseosutajaks on tööandja, kelle juurde puudega töötule asub või tugiisik väljastpoolt ettevõtet.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • ettevõtluse alustamise toetus 	<p>Eesmärgiks on uute kvaliteetsete töökohtade loomine ja ettevõtluse toetamine ning aidata töötutel alustada iseseisvate ettevõtjatena.</p> <p>Töötule esitab avalduse, äriplaani ja vajamaminevad dokumendid, avaldus koos kõikide lisadega vaadatakse läbi, kui kõik vastab tingimustele, siis otsuse tegemise päevast 10 tööpäeva jooksul kantakse 20 000 krooni töötule arvele ja sellega ühtlasi lõppeb ka töötuna arvelolek.</p>